

**XXVI. REÁL- ÉS HUMÁNTUDOMÁNYI
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA
(ETDK)**

Kolozsvár, 2023. május 18–21.

***A harag büntetése kard. A Jób 19,29b metaforájának elemzése
(A kontextuális metaforaelemzés-módszer egy kísérlete)***

Témavezető:

Dr. habil. Benő Attila
egyetemi tanár

**Babeş–Bolyai Tudományegyetem,
Kolozsvár
Bölcsészettudományi Kar
Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék**

Szerző:

Máthé-Farkas Zoltán

**Babeş–Bolyai Tudományegyetem,
Kolozsvár
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Szak,
mesterképzés, II. év**

Tartalom

1. Bevezetés	3
2. Jób könyve	5
3. A Jób 19. részének költeménye – a Jób 19 szerepe a teljes könyv kontextusában	5
3.1. A laborfordítás	6
3.2. A Jób 19 „laborfordított” szövege	8
3.3. A Jób 19 makrostruktúrája	10
4. A Jób 19,29 szövegének vizsgálata	12
4.1. A Jób 19,29 néhány fordításváltozata	12
4.2. A 19,29 laborfordításának nyelvi elemzése	14
4.3. A Jób 19,29 mikrostruktúrája	19
5. A Jób 19,29b metaforájának vizsgálata	20
5.1. A háttérmetafora megállapítása	20
5.2. Intertextuális vizsgálat	21
5.2.1. Jób könyvében	21
5.2.2. A Héber Bibliában	22
5.2.3. Az extrabiblikus közel-keleti irodalomban	23
5.2.4. Észrevételek	24
5.3. A metafora szemantikai vizsgálata	24
5.3.1. A metaforát képező szemémák megállapítása	25
5.3.2. A metaforák tartalmának és hordozójának egymással való kontextusában történő szémaelemzés	27
6. Összegzés.....	31
7. Felhasznált irodalom.....	32

Függelékek

1. A dolgozatban vizsgált lexémák előfordulásai a Héber Bibliában	38
2. A tárgyalt lexémáknak az extrabiblikus közel-keleti irodalomi szövegekben fellelt néhány példája	39

1. Bevezetés

A tanulmány címe a Jób könyve 19 részének utolsó költői sora központi tagjában olvasható metaforát hordozza. A dolgozat célja e szókép elemzését bemutatni, annak jelentésalkotásának kontextuális vizsgálatára¹ tett kísérletként, ily módon pedig egy korábbi kutatás továbbvitelét képezi.

A jelen tanulmányban alkalmazott szövegvizsgálati módszer nyelvészeti-poétikainak nevezhető (pontosabban szólva, annak egyik mozzanatát képezi) – indokoltságát az a megfontolás biztosítja, miszerint minden közlés, illetve szöveg megalkotottsága nem véletlenszerű, lehet spontán vagy szándékolt, viszont a megformáltságának módja jelentésalkotó szereppel bír.² – Az alábbiakban megjelenő nyelvészeti-poétikai elemzést általam kidolgozott módszerként már korábbi írásokban is gyakoroltam.³ Az eljárás mikéntjét a Jób-könyv 29. része költeményének nyelvi értelmezése⁴ során alakítottam ki. A szöveg vizsgálata során számos olyan *nyelvtani* szerkezetet találtam, amelyek véletlenszerűsége távolról sem valószínű. Például a Jób 29,3–6 egységének struktúrája morfológiai-szintaktikai minták⁵ biztosítják, ugyanezt látni a Jób 29,14a félsorának nyelvi-poétikai miniatúrájában is, mindkét esetben az elrendeződéseket a khiasztikus szerkesztés irányítja.⁶ – A példaként utalt szövegrészek – amint az alább vizsgálandó költői sor és annak metaforája is – szemléltetik azt, hogy a nyelvi megoldások a poétikai megalkotottság dinamikus alkotóelemeiként a jelentésalkotást mikro- és makroszinten kontextuálisan irányítják, például úgy, hogy meghatározzák: mely jelentéselemek váljanak kontextuálisakká, képezzenek szemémákat.⁷

Az itt javasolt vizsgálati módszer bibliaértelmezésben való szerepéről már értekeztem.⁸ Az eljárás indokoltságát képezi az a tény, hogy a bibliai szövegek kifejezik a kognitív környezetük teológiáját, de teremtik is a teológiát – az egyéni hitvallás egy

¹ A metafora nem értelmezhető a kontextusa nélkül; Szathmáry 2008 §metafora (394).

² Vö. „... a tartalom minden leírása szükségszerűen egy beszéd megszerkesztéséhez vezet, amely figyelembe veheti a jelentésstruktúrák lét- és megjelenésmódját.” (Greimas 1971: 35). Brueggemann a permetafora helyzetében az istenélményéről hitvalló tanú távolról sem véletlen nyelvezetéről és beszédmódjáról szól; Brueggemann 2012: 162–164. És: „minden szöveg létrehozása számtalan különböző szintű választás eredménye. A feladó a kívánt kommunikációs cél érdekében több szituáció közül választ. A kiválasztott szituáció leírása érdekében több lehetséges közlemény közül választ. A közlemények megfogalmazásához több lehetséges megnyilatkozás közül választ és a megnyilatkozások megformálásakor több lehetséges nyelvi jeltől választ” (Komisszarov nyomán, Klaudy 1994: 65).

³ L. Máthé-Farkas: 2021; uő: 2022b: 154–255. 266–364; uő 2022c.

⁴ Ti. egy adott szövegegység-szövegrészlet anyagának nyelvészeti és poétikai elemzés révén történő, lehetőleg minél pontosabb magyarra fordítása.

⁵ Nevezzük így adott szövegegységben valamilyen szervezőelv által körvonalazódó morfológiai-szintaktikai viszonyokat.

⁶ L. ezekről részletesen Máthé-Farkas 2022b: 274–295. 211k.

⁷ Vö. *Az irodalomtudomány alapjai* 4–6. A szemantikai jegyek vagy szémák metaforikus jelentésalkotásban való szerepéről l. Eco 1985: 258. 261.

⁸ Máthé-Farkas 2022b.

személyes istentapasztalat megfogalmazásaként adódik hozzá a kognitív környezetben meglévő intertextualitáshoz (vö. Brueggemann).⁹ Az írásmagyarázattal való viszonyában, a vizsgálat mozzanatai következésképpen körvonalazhatók: szövegmegállapítás (mi van a szövegben), szövegelemzés (miként alkot jelentés[eke]t a szöveg), szövegértelmezés (hermeneutika – ti. bibliai, filozófiai, irodalmi).

Az alább végzett vizsgálat abban tér el a bibliatudományban gyakorolt írásértelmezéstől, hogy nem folytat szövegkritikát (de adott esetben figyelembe veszi az ilyen vonatkozású észrevételeket, felhasználja őket akkor, amikor nem lehet nyelvészeti és poétikailag pontosítani a szöveget – lásd ezt érintőlegesen a költői sor utolsó szaváról írottaknál), egyetlen forrásszöveg-változatra figyel, jelen esetben a Leningrádi kódex által hordozottra. A Leningrádi (Szentpétervári) kódex a Héber Biblia/ az Ószövetség teljes szövegének legrégebbi változata, amelyet Sámuel ben Jákób írnok készített a masszoréta Áron ben Mózes ben Aser kéziratai alapján, Kr. u. 1008–1010-re keltezhető.¹⁰ – A Leningrádi kódexben foglalt masszoréta szöveganyag ókori őse a protomasszorétának nevezett szövegváltozat. Ennek alapsajátosságaként határozható meg a stabilitása.¹¹ Kezdetben (a Kr. e. 5–4–3. századokban) – ugyan nem volt jellemző az a másolásában való pontosság, mint a későbbi időkben – következetlen helyesírás is felismerhető a kéziratokban –, viszont miután elfogadottá vált, sokszor lemásolták, úgy, hogy tiltva volt a legkisebb változtatás a szövegen, nem is szólva a kiegészítésekről vagy elhagyásokról. A masszoréta szöveg legkorábbi emlékei (a Qumránból, illetve a júdeai puszta lelőhelyeiről származók) egy egységes képet mutatnak – szinte teljes mértékben azonosak a középkori szövegváltozatokkal, a Leningrádi kódex tehát majdnem maradéktalanul identikus az évezreddel korábbi szövegalakkal.¹² Így tehát megállapítható, hogy egy stabil bibliaszöveg maradt fenn az utókor számára.

⁹ Brueggemann 2012: 162–164 (162–191).

¹⁰ Vö. Kustár 2010: 17–23. 100k; Khan 2023.

¹¹ Egy, már Kr. e. 300-tól rögzült szövegről van szó; Khan 2013: 305.

¹² Khan: *Biblical Hebrew* 305; Tov: *Textual Criticism of the Hebrew Bible* 27–29. Továbbá, ezt a középkori masszoréta szöveget fordítják a targumok, a Septuaginta (bár nem teljes megfeleléssel), Symmachus, a *Hexapla* 5. hasábjá (ami a Septuaginta változatát hordozza), valamint a Vulgata; de ugyanez látható a rabbinikus irodalom bibliaidézeteinek legtöbbszörében és a *piyyutok* (liturgikus himnuszok) vonatkozó részleteiben. Uo. 33. (A *Hexapláról* ld. uo. 145k.) – Tov szerint itt nem a stabilizáció egy végiggondolt és megvalósított folyamatára kell gondolnunk, hanem arra, hogy a masszoréta szöveg igen konzervatív hagyományozása történt, továbbá, hogy ez a szöveg és a zsidóságnak ezt a változatot támogató rabbinikus csoportja maradt fenn a Kr. u. 70 és 135-beli római megtorlások után; ennek köszönhető, hogy egy rögzült masszoréta szöveget látunk a kb. Kr. e. 250-től eltelt időben. Ld. *The Myth of the Stabilization of the Text of Hebrew Scripture* c. fejezetet uo. 174–180. – A *piyyut* terminus, illetve a *payyetan* (aki a szerző) a görög ποιητής-ből származik; Deutsch: *Piyyut*. A *piyyutok* nyelvezetéről ld. például Sáenz-Badillos 1997: 209–213, valamint Koltai 2016: 7–19.

Jelen írás nem kívánja túlhaladni, kiigazítani az írásmagyarázat Jób 19,29 szövegéről megfogalmazott megállapításait, viszont javaslatként fogalmazza meg a költői szövegek nyelvészeti és poétikai vizsgálatának alkalmazását a bibliai exegézisben, illetve hermeneutikában.

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik valamilyen módon hozzájárultak ennek a dolgozatnak a létrejöttéhez.

2. Jób könyve

Ez a költői alkotás a Héber Bibliának az *Írások* gyűjteményében kapott helyet. Legszembetűnőbb az, hogy műnem szempontjából tekintve elkülöníthető benne egy prózai kerettörténet, valamint egy költői középső rész, az ún. *Dialógus*. Viszont közelebbről vizsgálva megállapítható az, hogy a két jelleg nem határolható el benne határozottan, mivel a költői részben mindvégig megtalálni a narrátor bevezető – prózai – mondatát (*Ezután megnyitá Jób az ő száját; És felelt a témáni Elifáz; Itt végződnek a Jób beszédei; Majd felele az Úr Jóbnek a forgószelelől; Jób pedig felele az Úrnak, és monda*),¹³ ami jelzi azt, hogy a vita szövegei egy átfogó szerkezetbe ágyazódnak.

Jób könyve *sui generis* jellegűnek mondható – oly sok műfaj körvonalazható benne, hogy nem lehet egy átfogó besorolást adni neki, nem körvonalazható benne valamely műfaj „egyeduralma”, mivel találni benne elbeszélést, drámai vonásokat, jogi vonatkozású érveléseket, tanító példabeszédeket, kisebb vallásos költeményeket stb.

A könyv műfaji sokszínűsége is vezetett a keletkezéséről való modellek egy csoportjához, de több további szempont szerint számos más elképzelés is kialakult a bibliatudományban a Jób könyve keletkezéséről, illetve keltezéséről. Jelen írás szerzője Kr.e. 400, illetve az azt követő évtizedekben tartja valószínűnek a könyv ma ismert szöveganyagának keletkezését.¹⁴

3. A Jób 19. részének költeménye – a Jób 19 szerepe a teljes könyv kontextusában

A könyv 19. része a vita második fordulójának egyik mozzanata. A megelőző részben Bildád azt magyarázza Jóbnek, hogy miatta nem fogunk megváltozni a dolgok, életvitelükért pedig a bűnösök megkapják a büntetésüket. Jób, a maga válaszában tiltakozik a barátok magatartása ellen, hangsúlyozza azt, hogy őt Isten hozta nyomorult helyzetébe – Isten is fogja

¹³ Károli Jób 3,1; 4,1; 31,40; 38,1; 42,1. – A dolgozatban megjelenő fordításoknál a nem általam készített változatoknál fel van tüntetve a fordító neve.

¹⁴ A Jób könyve keletkezésének kérdését, az arról szóló javaslatokat, a műfajának tárgyalását l. in: Máthé-Farkas 2022b: 19–57. 160–178.

őt igazolni. Ezt a bizonyosságot kifejező szakaszt szokták a feltámadás evangéliumával kapcsolatba hozni már igen régtől fogva. A költemény végén ezzel a meggyőződéssel figyelmezteti barátait az ítélet lehetőségére.¹⁵

Az alábbiakban az ún. *laborfordítás* eljárásának ismertetése történik, majd a költemény egészének így készített magyar változata található, amit a versmű strukturájának áttekintése követ.

3.1. A laborfordítás

A laborfordítás eljárásának ötlete Robert Alter 1985-ben írt könyvének olvasása nyomán született. A (héber) bibliai költészetéről írt művében jelzi azt, hogy szeretné valamennyire ellensúlyozni azt, hogy nem minden olvasója járatos a héber nyelvben, illetve hogy nem mindenikőjük ismerheti az eredeti szöveget. Ezért írja az ő fordításairól, hogy azok „gyakran nincsenek tekintettel a nyelvi gördülékenység szempontjaira, azért, hogy – a hagyományos fordításoktól eltérően – közelebbi fogalmat alkossanak az eredeti szövegnek olyan elemeiről, mint a szó-motívumok, anafora, keretszerkezetek, valamint jelentős mondattani szerkezetek változatos fajtái. Igyekeztem a héber szöveg ritmikai tömörségét is valamennyire érzékeltetni, ámbar a tömörségről le kell mondanunk akkor, amikor a jelentéshez való hűség követelményét tartjuk szem előtt. Kétségtelenül, esetenként csak úgy jutottam célhoz, hogy visszaéltem – legalábbis egyes olvasók szemében – mind az angol, mind a héber szöveg stilisztikai díszeivel.” (Alter 2013: 16). Úgy véli, hogy a héber eredetinek némely művészi vonásai – melyeket pedig a hagyományos fordításokban nem könnyű észrevenni – az ő fordításváltozatainak esetleges tökéletlensége ellenére is nyilvánvalókká válnak.¹⁶ Nevezett irodalomtudós szempontjait figyelembe véve az eredeti szövegnek egy olyan fordítására törekedtem, melynek révén a héber szövegben felismerhető nyelvtani-poétikai eljárások megmentődjenek a magyar célszövegben. Ez jelenti egyrészt a morfológiai és mondattani viszonyok tükrözését, továbbá az eredeti nyelven használt szemémának a célnyelvben való megőrzését, másrészt pedig a parallelizmus,¹⁷ az alakzatok pontos visszaadását, ami tehát jelenti a szórend valamint a szójelentések lehető legegzaktabb megtartását a célnyelvi változatban.¹⁸

¹⁵ Vö. a jelen dolgozatban felhasznált, a Jób 19. részét valamilyen szempontból tárgyaló tanulmányokkal: Máthé-Farkas 2021; uő 2022a.

¹⁶ Alter 2013: 16. Ebben a könyvében a szerző a bibliai héber költészet eljárásait ismerteti, a bibliafordításról készült művében azok fordításának-fordíthatóságának kérdéseit tárgyalja, a szemléltetésként idézett fordításokat ebből a szempontból vizsgálja; l. Alter 2019, valamint annak ismertetését in: Máthé-Farkas 2022d.

¹⁷ Erről a jellegzetes strukturális alakzatról, annak típusairól l. például Watson 1986: 114–159.

¹⁸ L. erről Máthé-Farkas 2022b: 178–184.

Mindamellett el kell fogadnunk Alter tisztánlátó megállapítását is: „meggondolatlanság lenne azt képzelni, hogy mi minden esetben újra feltárhathatjuk a bibliai kifejezések valós árnyalatait, a költői beszédmód és a köznyelv (amelyről nincs feljegyzés) közötti kapcsolatot, vagy pedig azt a viszonyt, amely a költői dikció és az ókori nyelvnek egyéb elkülönülő használatai között fennáll. Továbbá a költői szövegek nyelvezete a ritka szókapcsolatok és más stilisztikai problémáknak magasabb koncentrációját mutatja – olyan problémák ezek, amelyek látszólag még egy ókori héber írnoknak is nehézséget jelentettek.” (Alter 2013: 20).

Alapvetően azonban a laborfordítást a bibliai írásmagyarázatnak abból az igényéből kifolyólag látom szükségesnek, miszerint az interpretációnak az eredeti szöveg alapján kell megtörténnie. Nem feltétlenül szükséges a laborfordítás az eredeti nyelvet vizsgáló kutató számára, de hasznos az interpretálás célnyelvén is rögzíteni a szöveg nyelvi és poétikai – tulajdonképpen és összefoglalóan: poétikai – megoldásokat. A kutató számára további felismerések lehetőségét hordozza magában a laborfordítással való szövegmegállapítás. Járulékos haszonként pedig az eredeti szöveget nem ismerők számára érthetővé tesz hermeneutikai vagy éppen fordítási döntéseket.

Számos kifogás fogalmazódhat meg ez eljárással szemben – nyilván szembemegy a fordításelmélet számos megfogalmazott és elfogadott elvével-szabályával, rá vonatkozóan a kategorikus elutasítást lehet feltételezni.¹⁹ Legfőbb zavaró mozzanata az, amit a fordító értelmezési szűrője²⁰ sajátjaként lehet megállapítani: a szigorú ekvivalenciára/szemantikai-grammatikai megfeleltetésre való törekvés megfoszthatja a célszöveget a gördülékeny megfogalmazottságtól, továbbá attól az érzelmi vagy esetleg másfajta esztétikai élménytől, amit a „nem pontos”²¹ műfordításra törekvés esetén választott eltérő lexikális-konnotatív megfeleltetés közvetíthetne.

Nem egy újfajta fordítási elmélet javaslata történik itt, nem is az elméletek szintézisére való törekvés szándékát tükrözik az itt írottak; még kevésbé van szó itt bármely (azaz akár kritikai, akár bizottság által végzett) fordításváltozattal való vitáról – akkor sem, ha a laborfordítástól való eltérések felmutatására kerül sor; minden mindenkori olvasatnak megvan a maga megokoltsága.²² A laborfordítás a műfordítás műhelytevékenységének egyik szakaszaként értendő.

¹⁹ Nida 1964: 166.

²⁰ L. Benő 2010: 19.

²¹ Vö. erről a fordítási hiedelemről Benő 2018: 146.

²² Vö. „Az újrafordítást számos változás teheti szükségessé és sürgetővé. Megváltozhat az eredeti mű világirodalmi pozíciója, megváltozhatnak a befogadó irodalom belső viszonyai (beleértve magát az irodalmi

A laborfordítás a hermeneutikai értelmezést némileg/elméletileg megelőzi – némileg azért, mert hermeneutikai körben vagyunk, nem tudunk előismeretek-előértelemezés nélkül vizsgálni egy szöveget, elméletileg pedig azért, mert célkitűzése szerint az interpretálás nyersanyagát szolgáltatja. Ez az eljárás segít megérteni egy nyelvben való gondolkodást, egy nép nyelvi szintjén megmutatkozó gondolkodásmódját – lásd például jelen költeményben a birtokos szerkezettel/ status constructusszal képzett melléknevet, a szórend által mutatott jelentésepítést, a névszói tagmondat tömörségét.

A laborfordítás vélhetően rokon nyelvek esetében használva tud nagyobb ekvivalenciát megvalósítani, de a héber és a magyar esetében a „rokonságot” e nyelvek szintetikus jellege mutatja²³ – jelen esetben a bibliai héber szövegnek a magyar nyelvre így módon való átültetésekor szerzett tapasztalatok támasztják alá ez eljárás hasznos voltát; ennél fogva elsődlegesen a nyelvtudományos megközelítést segíti elő,²⁴ viszont helye van az exegezisben is.

3.2. A Jób 19 „laborfordított” szövege

- (1) *És válaszolt Jób és mondta:*
- (2) *Meddig gyötritek lelkemet,*
és zúztok engem beszédekkel?
- (3) *Immár tízszer [is] megszégyenítettetek engem,*
nem restellitek, [hogy] kínoztok engem?
- (4) *És ha valóban tévedtem is,*
velem marad tévedésem.
- (5) *Ha valóban rajtam nagyobbíjtátok meg magatokat,*
és bizonyítjátok rám szégyenemet,
- (6) *Tudjátok meg most, hogy Isten görnyesztett meg engem,*
és hálóját rajtam körülkerítette.
- (7) *Íme, kiáltottam: 'Erőszak!', de nem voltam megválaszolva,*
segélyért kiáltottam, de nem volt ítélet.
- (8) *Utamat elfalazta, és nem jutottam át,*
és rá az ösvényeimre sötétséget tett.
- (9) *Dicsőségemet rólam levette,*
és elvette koronáját fejemnek.

nyelvet), új tendenciák léphetnek színre a műfordítás elméletében és gyakorlatában (...), s ami talán a legmélyebbre ható változás: maga az olvasás módja, a szövegek elérésének, kezelésének feltételrendszere is kicserélődhet.” (Kappanyos 2012: 681).

²³ A bibliai héber nyelv szintetikus voltára vonatkozó megállapításhoz l. Alter 2013: 185; Muchnik 2004.

²⁴ Az Altertől eltanult ötlet továbbfejlesztéseként került sor a laborfordításnak elnevezett eljárás kidolgozására. Immár jelen íráson dolgozva, Klaudy nyomán történt Nida műve vonatkozó kontextusainak vizsgálata, melyben a formális ekvivalenciára törekedő fordításmód leírása található, az ott megállapítottak pedig alátámasztják az ebben a dolgozatban összefoglaltakat. Vö. Nida 1964: 165k; Klaudy 1994: 71k.

- (10) *Lerombolt köröskörül, hogy elmenjek,
kitépte mint fát, reménységemet.*
- (11) *Felgyújtotta ellenem haragját,
és tekintett engem a maga számára, mint az ő ellenségeit.*
- (12) *Együtt jöttek az ő seregei,
és feltöltötték ellenem útjukat,
és letáboroztak körös-körül a sátoromnál.*
- (13) *Földijeimet mellőlem eltávolította,
és ismerőim bizony elidegenedtek tőlem.*
- (14) *Elmaradtak rokonaim,
és ismertjeim elfelejtettek engem.*
- (15) *Lakói házamnak és szolgálóim jövevénynek tekintenek engem,
idegen lettem szemükben.*
- (16) *Szolgámhoz kiáltottam, de nem válaszolt,
– számmal könyörögtem neki.*
- (17) *Leheletem idegen lett feleségemnek,
és undorító lettem méhem fiainak.*
- (18) *Gyermekek is megvetettek engem,
[amikor] felkeltem, elfordultak tőlem.*
- (19) *Megutáltak engem minden emberei közösségemnek,
és [azok,] akiket szerettem, fordultak ellenem.*
- (20) *Bőrömhöz és húsomhoz tapadt csontom,
és megmenekültem bőrével fogamnak.*
- (21) *Irgalmazzatok nekem, irgalmazzatok nekem ti, barátaim,
mert Istennek keze sújtott engem.*
- (22) *Miért üldöztök engem, mint Isten,
és testemből nem elégedtek meg?*
- (23) *Bárcsak most leíratnának beszédeim,
bárcsak a könyvbe bejegyeztetnének,*
- (24) *Íróvesszőjével vasnak és ólommal
örökre sziklába metszetnének.*
- (25) *De én tudom: az én megváltóm él,
és utoljára fölötte pornak megáll.*
- (26) *És miután bőrömet levágták – az lesz! –,
akkor testem nélkül meglátom Istent.*
- (27) *Akit én látok meg magamnak,
és az én szemeim látják, nem idegen.
Elepedtek veséim ölemben.*
- (28) *Ha ezt mondjátok: miként üldözzük őt?
– mert gyökere dolognak megtalálva van bennem –,*
- (29) *Féljete a magatok részéről miatta [a] kardnak,
mert a harag büntetése kardnak,
azért, hogy megtudjátok [azt], ami az ítélet!*

3.3. A Jób 19 makrostruktúrája

Jelen szöveg esetében – eltérően más bibliai költői szövegektől – a költői sorok és a versek tagolódása megegyezik.²⁵

A költemény makrostruktúrája így vázolható fel:²⁶

1. sor: a narrátor bevezető mondata (1. v.).

I. ének: – 1. énekrész: – 1. szakasz: Jób tiltakozik barátai magatartása ellen (2–3. v);

– 2. szakasz: tévedéséért vállalja a felelősséget (4. v);

– 3. szakasz: ha őt látják felelősnek – tudják meg, hogy Isten miatt van ő jelenlegi helyzetében (5–6. v).

II. ének: – 1. énekrész: – 4. szakasz: (Bevezetés) Jób erőszakot tapasztalt, segítséget kért, de nem volt válasz (7. v).

– 2. énekrész: Isten közvetlen cselekvése, amivel Jób ellen fordult.

– 5. szakasz: Isten elvette dicsőségét (8–10. v);

– 6. szakasz: Isten a maga ellenségének tekintette őt (11–12. v). (A 12., AAB-típusú háromtagú sor egységzárást jelez.²⁷)

– 3. énekrész: Isten közvetett cselekvése – Jóbot mindenki magára hagyta.

– 7. szakasz: Isten eltávolította földijeit, elhagyták őt rokonok, ismerői és ismertjei (13–14. v);

– 8. szakasz: a házában levő nem-családtagok idegennek tekintették (15–16. v);

– 9. szakasz: a hozzá legközelebb állók, de idegen gyermekek számára is visszataszítóvá lett (17–18. v);

– 10. szakasz: Jób summázása: mindenki elfordult tőle – ez élőhalott állapot (19–20. v).

²⁵ A héber bibliai szöveg eredetileg nem versekre tagolódva jelent meg, viszont a vizsgálatunk alapjánál álló Leningrádi kódex szövegében a *szóf pászuq* (:) már ezt mutatja, noha sortörések nélkül, l. például a Jób 19. fejezetét in: *The Leningrad Codex* 402r–v; Alter 2013: 21.

²⁶ Az ének a *canto*, az énekrész a *canticle* megfeleltetése. A strukturális elemek mindenikéhez ld. Korpel–de Moor 1988; vö. Watson 1986: 11–15; van der Lugt 1995: 31–37. – A 19. rész költeményének ezt a szövegváltozatát, valamint makrostruktúrájának bemutatását l. in: Máthé–Farkas 2021: 70–73.

²⁷ Amint a 12. és 27. versekben is. Vö. Watson 1986: 181. 183; részletesen a 3T-/háromtagú sorokról l. uo. 177–185.

III. ének: – 1. énekrész: – 11. szakasz: Jób arra kéri barátait, hogy hagyják békén (21–22. v).

– 2. énekrész: – 12. szakasz: Jób az emlékezettől véli megkapni az igazságtételt (23–24. v);

– 13. szakasz: Jób azonban tudja: Isten fogja őt igazolni (25– 27. v). (A 27. sor egységet zár.)

IV. ének: – 1. énekrész: – 14. szakasz: a barátok tévednek – van okuk félni az ítélettől

(28–29.v).²⁸ A háromtagú 29. költői sor befejezést – summázást (is) jelez.²⁹

A laborfordítás struktúrát közvetítő szerepére vonatkozóan megjegyezhető, hogy jelen esetben is sikerült a 9., 14., 19. sorok khiasztikus-szimmetrikus szerkezetét részben átvinni a magyar célszövegbe: tárgy – állítmány // állítmány – tárgy (9. sor), állítmány – alany // alany – állítmány (+ személyraggal kifejezett tárgy) (14. sor), állítmány (+ személyrag) – alany // alany – állítmány (+ személyrag).

Egy olyan versmű áll előttünk, amely helyenként mikrostruktúra szintjén mutat khiasztikus szerkesztést, de átfogóan is egy keret körvonalazódik, ami Jób és barátainak viszonyára figyel (ez a vita konkrét helyzete) – a 2–3., valamint a 28–29. sorok gondolatpárhuzamban állnak. Az első énekben Jób a barátok magatartása ellen szól, majd rámutat a barátok viszonyulásának indokolatlanságára, mert őt Isten háborgatja (ez a keret első eleme). A központi részben Jób a maga Istennel való viszonyát taglalja, amelyben először Isten negatív magatartásától és annak konkrét élethelyzetekben való megnyilvánulásairól szól. Ezt követi Jób kifakadása, amikor arra kéri barátait, hogy hagyják békén (a keret központi eleme; a 21–22. sor, ami a III. ének első énekrésze). Ezután ismét a maga helyzetére tekintve, mintegy az emlékezettől reméli a rehabilitációt, de kifejezi meggyőződését, hogy maga Isten fogja őt igazolni. Végül, az isteni igazolás bizonyosságával figyelmezteti barátait: féljenek, mert megtudják az ítéletet (a keret utolsó eleme, 28–29. sor, a IV. ének, amit a költemény utolsó énekrésze alkot).

²⁸ Vö. van der Lugt a felosztásokról. Megjegyzendő, hogy – a sajátjával együtt – általa felsorolt szövegtagolások egyike sem mutat pontosan úgy, mint az itt körvonalazott szerkezet. A TOB (Traduction Oecuménique de la Bible), Hartley és Clines struktúráváltozatai állnak közel a jelen tanulmányban foglalthoz – egységhatárok egybeesése látható, például Hartleynál: 2–6. 7–12. 13–20. 21–27. 28–29. L. van der Lugt 1995: 223k.

²⁹ L. fennebb is, a 12. sort.

4. A Jób 19,29 szövegének vizsgálata

Jelen egységben először a 29. költői sor néhány fordításváltozatára tekintünk, majd azt a laborfordított szöveg megállapítása mögött álló nyelvi elemzés követi, végül pedig a fejezet a 19,29 mikrostruktúrájának vizsgálatával zárul.

4.1. A Jób 19,29 néhány fordításváltozata³⁰

Alábbiakban a vizsgált metaforát tartalmazó jóbi költői sor néhány bibliafordítása, illetve kritikai fordításai olvashatók.

Martin Luther (1545)

Fürchtet euch vor dem Schwert; denn das Schwert ist der Zorn über die Missetat, auf daß ihr wisset, daß ein Gericht sei.

Méliusz Juhász Péter (1565)

*Féljete azért ti a fegyvertől, mert a ti álnokságotok fegyvert érdemel, hogy megtudjátok, hogy még az Isten ítéletet tesz, és bosszút áll.*³¹

Vizsolyi Biblia (1590)

Féljete azért a fegyvertől, mert az ő haragjában a ti álnokságotokért fegyverrel büntet, hogy megismerhessétek az Istennek kemény ítéletét.

King James Version (KJV) (1611. 1769)³²

Be ye afraid of the sword: for wrath bringeth the punishments of the sword, that ye may know there is a judgment.

Sass Béla (1894)

*rettegjetek a fegyvertől..., hogy megtudjátok, miként van ítélet!*³³

Károli-Biblia (1908) (Németh István, Radácsi György³⁴)

Féljete a fegyvertől, mert a fegyver a bűnök miatt való büntetés, hogy megtudjátok, hogy van ítélet!

³⁰ A Leningrádi kódex szövegváltozatát Rudolf Kittel szerkesztette harmadik HéberBiblia-kiadás közli, azt megelőzően az 1524-25-beli Bombergiana által hordozott bibliaszöveg volt használatos. Károli Gáspár és fordítótársai szólnak még Sebastian Münster (1545) és mások kiadásairól is. Kérdés lehet, hogy az 1937 előtt használt Héber Biblia kiadásai ugyanazt mutatták-e a fordítók számára, amit a Leningrádi kódexben, illetve az annak szövegét tartalmazó BHS-ben látunk? A régebbi fordítások felhasználhatósága céljából történt a Jób 19,29 megtekintése az említett három bibliakiadásban, és megállapítható, hogy a Leningrádi kódex, a Bombergiana, a Münster-Biblia, a Kittel-féle Biblia Hebraica szövege megegyezik. L. Münster 1546: 1348; Bomberg 1524: 111 (utólag, kézírással számozva), BHK. Ld. még Károli 1940: 27. 40k. Ld. e kérdés tárgyalását Máthé-Farkasnál 2022b: 266–268 (l. ott az 1. és 2. jegyzeteket is), valamint vö. uo. a 351/461. jegyzettel.

³¹ Melius 2008: 111.

³² Alter nagyra értékeli a KJV „inspirált literalizmusát”, amelynek egyik [formai] megnyilvánulása a fordításba beillesztett szavak eltérő betűtípussal való szedése, de megnyilvánul ez a literalizmus a héber parataktikus mondatfűzés tükrözésében, abban is, hogy az angol változatban is megőrzi a jellemzően csak a prózában, illetve csak a költészetben előforduló szókincset; Alter 2019: 2–5.

³³ Jegyzetben: „Szó szerint: »mert harag kardnak vétkei« (...)» (Sass 1894: 21), szövegromlást feltételez a fordító, továbbá az ׀ִיָּ /āwōn lexéma elsődleges jelentésével számol, ami „vétek”, „bűn”; l. uo; vö. DCH 6 §׀ִיָּ.1.

³⁴ Vö. Németh 1890: 609; Vegyes közlemények 1899: 239k; Seregély 1899: 136k.

Biblia [ortodoxă] (1914)

Temeți-vă dar și voi de asupreală, că mânie va veni preste cei fărădelege, și atunci vor cunoaște unde le este averea lor.

Jewis Publication Society Holy Scriptures (JPS) (1917)

Be ye afraid of the sword; for wrath bringeth the punishments of the sword, that ye may know there is a judgment.

Kecskeméthy István (1934)

magatok részéről féljete a kardtól, mert a harag kardhozó bűnösség; hogy megtudjátok, hogy van ítélet.

Georg Fohrer (1967)

*schreckt selber vor dem Schwert zurück,
denn <dieses> ist des Schwertes würdige Schuld,
daß ihr erfahrt: <Es gibt einen Richter>!*³⁵

Robert Gordis (1978)

*Be afraid of the sword,
for yours are crimes deserving the sword,
and you will learn that there is a judgment.*³⁶

TANAKH (Torah, Nevi'im, Kethuvim) (1985)

Be in fear of the sword, For your fury is iniquity worthy of the sword; Know there is a judgment!

John Hartley (1988)

*fear the sword, yourselves,
for these are iniquities worthy of the sword
that you may know there is a judgment.*³⁷

David John Alfred Clines (1989)

*you should tremble at the sword yourselves
(for yours is an anger worthy of the sword),
and realize there is a judgment to come.*³⁸

Robert Alter (2010)

*Fear the sword,
for wrath is a sword-worthy crime,
so you may know there is judgment.*³⁹

Revideált új fordítás (RÚF) (2014)

*akkor rettegjete a fegyvertől!
Mert a harag fegyveres büntetést szül,
hogy megtudjátok, van ítélőbíró.*

³⁵ Fohrer 1967: 307.

³⁶ Gordis 1978: 198.

³⁷ Hartley 1988: 298.

³⁸ Clines 1989: 428.

³⁹ Alter 2010: 84.

Külön alfejezetet igényelne az itt bemutatott, de további más fordítások kielemezése is abból a szempontból, hogy mit sikerül átvinniük a forrásnyelvből a célnyelvbe. Jelen esetben a 29b metaforájára vonatkozóan elmondható, hogy a fennebbi változatok közül – ha nem is maradéktalanul – törekszik a forrásnyelvi szöveg értelmének a megőrzésére a KJV, a Károli-Biblia, a JPS, a Tanakh, a RÚF. Ők a *büntetés*-szemémát érvényesítik a célszövegben. Méliusz, Kecskeméthy, Gordis, Hartley, Clines, Alter változata a *kardot* a büntetés metonímiájaként érti, a forrásszöveg vonatkozó lexémáját pedig *bűnként* érti. A *haragot* illetően pedig Luther (vö. Biblia [ortodoxă]) és a Vizsolyi Biblia azt Isten haragjára érti, mindketten így metonimikusan vagy konkrétan a büntetésre vonatkoztatják. A *harag* szemémája mint a büntetést kiváltó ok látható továbbá a KJV, a JPS, Kecskeméthy, a Tanakh, Clines, Alter, a RÚF olvasatában. További tárgyalást érdemelne, annak a kérdésnek a taglalása is, hogy a forrásszövegi metafora miként alakul át a célszövegekben.⁴⁰

4.2. A 19,29 laborfordításának nyelvi elemzése

גורו לָכֶם | מִפְּנֵי־חָרֶב כִּי־חָמָה עֲוֹנוֹת חָרֶב לָמַעַן תִּדְעוּן (שְׂדִין) :שְׂדִין:

gúrû lākem mippənê-ḥēreḇ kî-ḥēmāḥ ʿāwōnōt ḥāreḇ ləməʿan tēdʿûn (šaddîn) [šaddû,ŋ]

*Féljete a magatok részéről miatta [a] kardnak,
mert [a] harag büntetése [a] kardnak,
azért, hogy megtudjátok [azt], ami az ítélet!*

– גורו לָכֶם / gúrû lākem / *Féljete a magatok részéről*

- Ennek a szerkezetnek az itt olvasható fordítása meglehetősen elbonyolítottnak tűnik, a megoldás a Kecskeméthyét követi. Visszatekintve a már idézett olvasatokra, többjüknel (Luthernél, Fohrernél, Hartleynál, Clinesnél) észrevehető a ragozott prepozíció (ל /l/ -nak, -nek + T/2 személyrag) személyre vonatkozása megőrzésének a szándéka; Gordis birtokos névmásként

⁴⁰ Tanulmányában Harsányi francia sajtószöveg magyar fordítását vizsgálva értekezik a metaforák fordításának problematikájáról. Toury nyomán figyel a metafora fordításának lehetőségeire, alkalmazott eljárásaira, a magyar célszöveg megoldásait pedig Kövecses szempontjai szerint veti egybe a francia forrásszöveggel, melyek a következők: 1. a két szóalak (nyelvtani) egyezése (+) vagy különbsége (–), 2. a szó szerinti jelentések egyezése vagy különbsége, 3. a figuratív (átvitt értelmű) jelentések egyezése vagy különbsége, 4. a fogalmi metafora egyezése vagy különbsége. Toury eredeti modellje szerinti, három, majd négy fordítási lehetőség a következő: 1) fordítás ugyanazzal a metaforával, 2) fordítás más metaforával, 3) fordítás nem-metaforikus kifejezéssel, 4) a metafora teljes kihagyása; ezekhez a szerző további kettőt tesz hozzá: 5) nem-metaforikus kifejezés metaforaként való fordítása, 6) metafora betoldása olyan helyen, ahol semmi nem szerepelt az adott kifejezés helyett. Harsányi 2008: 43. (Gideon Toury hivatkozott műve: *Descriptive Translation Studies and Beyond*, 1995.)

érti. A Kecskeméthy változata azért megfelelő, mert valahogy így érthető a héber szöveg: „féljetez magatoknak”. Az ő olvasata melleti döntést alátámasztja ennek az előjárónak a lelkiállapotot kifejező igékhez való társulása.⁴¹

– מִפְּנֵי־חֶרֶב / mippənê-ḥéreb/ *miatta* [a] *kardnak*

– Az általam készített fordításban az előrekerült névutó a héber birtokos szerkezet (status constructus) szórendjét követi. Az előjáróként használt prepozíció + főnév (פָּנֶה + מִן/ min+pāneh/ *előle*)⁴² birtok szerepű a szintagmában.⁴³

– חֶרֶב ← kard, a Károli-Bibliában általánosítással gyakran *fegyverként* fordítva (itt is) – olykor általánosabb, metonimikus értelmét hangsúlyozandó.⁴⁴

– כִּי־חֶמָּה / kī-ḥēmāḥ / *mert* [a] *harag*

– A kī (+ ḥēmāḥ) / *mert* (+ *harag*) kötőszó az okhatározói tagmondat sajátja, olykor nem feltétlenül az esemény vagy körülmény logikai okának a közlését, hanem a megelőző megállapítás bizonyítását-argumentumát vezeti be⁴⁵ – itt ez az eset áll fenn: Jób megokolja, hogy miért is féljenek barátai a kardtól.

– עֲוֹנוֹת / ʿāwōnōt / *büntetés*

– Az עֵין / ʿāwōn jelentései bűn, vétek; romlottság, bűnösség; (gonoszság miatti) büntetés.⁴⁶ A bibliai héber gondolkodásában ezek a jelentések összetartoznak,

⁴¹Waltke–O’Connor §11.2.10.d. L. uo. a 36. példát: *Ne bízzatok* [lākem/ lit. magatoknak] *hazug beszédekben* (Károli Jer 7,4). A prepozíció ragozott alakjának magyarázata az, hogy a reflexív szuffixum újra megállapítja az alanyt, mint a hābû lākem/adjak (Dt 1,13), שׁוּבוּ lākem /*térjetez vissza* (Dt 5,30) eseteiben; DCH 4 §7.8.

⁴² GKC §119.c; Joüon–Muraoka §170.i. Vö. BDB §פָּנֶה 6.c; HALOT §פָּנֶה D.5.d. (itt így tárgyalva: kauzális jelentéssel és az ok közlésével, például: *A setéség miatt semmit sem kezdhettünk* (Jób 37,19)); DCH 6 §פָּנֶה.26.b.

– Magyar nyelvi vonatkozásban okhatározós szintagmánál megjelenő névutóról van szó; P. Lakatos 2006: 148.

⁴³ Megfordított változata ez az Arany János megoldásának: *Nagy tolongásnak miatta / Szinte már a föld is rendül*; l. Arany János: *Szent László* (10. szakasz). Névutónak hasonló használata látható például a következő verssorban: *Nyílként száguld el a lovag / Utána két társának*; Kisfaludy Sándor: *Viola és Pipacs vagy hamis barát* (II.11).

⁴⁴ A metonímia a figyelem áthelyezése egy fogalmi tartományon belül; Tolcsvai Nagy 2021 108. Erről l. részletesen a szeménamegállapításnál írottakat.

⁴⁵ Joüon–Muraoka §170.d, da; vö. GKC 158.b, Waltke–O’Connor §38.4.a. §39.3.4.e. – Vö. alább (a 47. jegyzetben) a szintetikus szemléletről szóló von Rad-idézetben foglaltakkal.

⁴⁶ BDB §עֲוֹנָה; HALOT §עֲוֹנָה; DCH 6 §עֲוֹנָה; vö. Jastrow 1903: עֲוֹנָה. L. ”חֶמָּה עֲוֹנוֹת חֶרֶב” wrath is, i.e. causes, the punishment of the sword Jb 19,29”, azaz a harag kardbüntetés, ti. okozza azt; uo. §עֲוֹנָה.3.

az ún. *szintetikus szemlélet* (von Rad) miatt.⁴⁷ – Az ʿāwōnôt többes számú alak, viszont itt a lexéma *büntetés* jelentésének érvényesülése együtt jár a pluralis elvont kifejezések (ti. tulajdonságok, állapotok, tevékenységek, valamint általánosítások) esetében való használatával.⁴⁸ Jelen lexéma többes számú alakja ilyen szerepű használatának egyedi előfordulása található az általunk vizsgált szövegrészletben – a szóalak a többi megjelenésekor a bűn, bűnösség kifejezéseként jelenik meg a Héber Bibliában.⁴⁹ A *büntetés* szemémájaként⁵⁰ az āwōn egyes számú változatában találni meg, de a különféle fordítások olvasatai eltérő értelmezéseket tükröznek.⁵¹

– עֲוֹנוֹת חָרֵב / ʿāwōnôt ḥāreb

– A héber birtokos szerkezet (*status constructus*) mint „melléknévképző” is használatos (ún. *adjectival genitive*), ezekben az esetekben a birtokos jelző (az absolutus) a constructusban álló főnév tulajdonságát mutatja (lásd például מִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה / mizbah ʾăḏāmāḥ = *földoltár* /szó szerint: *oltára a földnek*; Ex 20,24).⁵² – A jelentésalkotás vonatkozásában szólni lehet itt a referenciapont-szerkezet birtokviszonyban való jelentkezésének felismeréséről, amikor a birtokos referenciapontként elvezet a birtokot képező entitásig, annak egy típusa megvalósulásáig (Tolcsvai Nagy).⁵³ Noha a héber nyelvi jelenség vonatkozásában bonyolultabbnak látszik a referenciapont-szerkezet érvényesülésének igazolása, mégis kimutatható ez a kognitív mozzanat: a

⁴⁷ „...az ókori ember számára (...) a rossz tett csupán a bűn egyik vonatkozása volt, minthogy azzal a rossz egy folyamat részévé vált, amelynek során szükségképpen előbb vagy utóbb a tett elkövetője vagy annak közössége ellen fordult. A bűnt elkövetőre sújtó »megtorlás« e felfogás szerint (...) az ettől fogva további hatásokat kifejtő rossz kisugárzása; csak ebben tér ismét nyugvópontra a bűn által előidézett rossz. (...) e felfogás eleve az ember tette és állapota közti lehető legszorosabb összefüggésből indul ki; egy olyan folyamatról van itt szó, amely egy minden rosszban és jóban egyképpen benne rejlő erő révén jól vagy rosszul végződik. (...) Ezt a felfogást »szintetikus életszemléletnek« nevezték, minthogy nem választja el egymástól azt, hogy mit tesz és milyen állapotban van az ember...” (Von Rad 2000: 211k). Végül egy semleges, automatikusan működő világrenddé is válik a Példabeszédek könyvében; l. uo. – A Kr. e. 5. századi társadalomra, gondolkodásra (ti. a megfizetéselvre) vonatkozóan meghatározó az újbabiloni jogrendszer; ekként pedig meghatározza Jób könyve műfaját és motívumait is; Magdalene 2012 : 123–127. – A fogalmi metaforák mögött kulturális tapasztalatok is állnak – l. erről Tolcsvai Nagy 2021: 102.

⁴⁸ Joüon–Muraoka 136.g–j; Waltke–O’Connor §7.4.2.

⁴⁹ Jób 13,23. 26; Zsolt 130,3; JSir 4,13.

⁵⁰ A szeméma meghatározását l. a következőben: *Az irodalomtudomány alapjai_2008-4. 6.*

⁵¹ Pl. a Gen 4,13-ban az āwōn-t Luther Sünével fordítja, a Károli *büntetésnek*: *Akkor monda Kain az Úrnak: Nagyobb az én büntetésem, hogysen elhordozhatnám*; így tesz Kecskeméthy is. Más előfordulásai *büntetés* értelemnek a Héber Bibliában, például: Num 5,31; Ez 4,4.5.6; 14,10 stb.; vö. DCH 6 §119.3.

⁵² Lásd GKC. §132.a; Joüon–Muraoka . §129.f. §141.a; Waltke –O’Connor. §9.5.3.a. §14.1.b. L. erről Máthé-Farkas 2022b: 293.

⁵³ Vö. Tolcsvai Nagy 2021: 94–99.

büntetése kardnak szerkezetben a *kard* a birtokos, amely referenciapontként vezet el a *büntetés*hez. Ez pedig úgy is érvényes, ha jelzőként a *büntetés* tulajdonságát-típusát mutatja – egyfajta induktivitás körvonalazható itt: a jelentésképzés nem az általánostól (a *büntetéstől*) indul a konkrét (*kard*) felé, hanem fordítva⁵⁴ – az esemény a „*kard*” (ti. metonimikus jelentéssel), amit *büntetésként* értelmeznek.⁵⁵ Megállapítható viszont, hogy a szórend nem igazán támasztja alá, sőt cáfolhatja ezt az érvelést – előbb találjuk a *büntetés*, utána a *kard* kifejezését.⁵⁶ Viszont ha számolunk azzal, hogy az ókori héber szerzők és befogadók a gyakran nem lineárisan történő gondolatfejlesztéshez voltak szokva,⁵⁷ akkor elfogadható a referenciapont-szerkezet itt felvázolt érvényesülése is. Egyedi előfordulású szószerkezete ez a *kard* és a *büntetés* szavaknak, ennél fogva nem lehet párhuzamos lókusok alapján pontosítani következtetésünket.⁵⁸ Viszont a 29. sor teljes összefüggésében a *kard* az első (29a), ami *büntetés* (29b), ilyenként pedig az *ítélet* (megvalósulása).⁵⁹

– לָמָּא / ləməʿan/ *azért, hogy*

– Összetett prepozícióként (לָמָּא + לָ / lə + məʿan) kötőszói szereppel bír, célhatározói tagmondatot vezet be, a célhatározói modalitást a szerkezet első tagja (a לָ/lə előljáró⁶⁰) fejezi ki.⁶¹

⁵⁴ Tükrözi ez a felvázolás azt a megállapítást, miszerint a tapasztalat az értelmezett esemény; vö. Kelly 1991: 50k (l. részletesen uo. 32–73).

⁵⁵ A valóságközlés értelmezetten történik (l. Kellyt fennebb) – valamely szöveg megértésekor egy *mentális reprezentációját* alakítjuk ki annak tartalmáról, és amely előbbi az explicit jelentés mellett hordozza azt a kontextuális információt és világismeretet is, amit az olvasó működésbe hoz („aktivál”) a megértésben; Noordman 331k, vö. Máthé-Farkas 2022b: 116.

⁵⁶ Tolcsvai Nagy szerint a birtokos szerkezet szavainak sorrendje lényegileg nem érinti a szintagma szemantikai vonatkozását (példája: a *fiú keze* vagy *keze a fiúnak*), viszont szól arról, hogy az referenciapontot-landmarkot képező birtokos dominiumot/fogalmi tartományt nyit meg, amelynek része a trajektor is. Tolcsvai Nagy 2021: 95–98. Langacker is elismeri, hogy a szavak sorrendje nem feltétlenül befolyásolja a jelentést, de mivel az egyik entitás megértése megteremti a következő értelmezésének feltételeit, szerinte a szórend befolyásolja a közölt helyzet lépésről lépésre haladó mentális megközelítését és felépítését a befogadóban. Szemléltetésül a következő példát hozza: *Egy macska volt a szőnyegen.*, vö. *A szőnyegen egy macska volt*; stb. Langacker 2003: 219k; vö. Máthé-Farkas 2022b: 180.

⁵⁷ Vö. Korpel–de Moor 1988: 61, l. erről Máthé-Farkas 2022b: 180.

⁵⁸ Az említett *oltára földnek* esetére alkalmazva a mintát: a *föld* (amiből készült az *oltár*) a referenciapont (ANYAG), ami elvezet az *oltárhoz* (TÁRGY) – ez esetben a nagyobbtól a kisebb, a konkretizált megvalósulás felé haladás történik, ennél fogva fordítottja a 29b kifejezésének. Ez is alátámasztja utóbbi egyedi voltát.

⁵⁹ Gordis párhuzamos előfordulásnak látja a מָוֶתְךָ / məwəṭ/ halálos bűn (Károli Dt 22,26; lit. bűne halálnak), uő 1978: 207.

⁶⁰ Idevonatkozó jelentése -nak, -nek, vki/vmi felé, irányába; Egeresi 2022 §7.

– [שְׁדִין] (שְׁדִין) תִּדְעֶן / tēd‘ûn (šaddîn) [šaddû,n]/ lit. *megtudjátok, ami ítélet*

– A héber mondat rendkívüli tömörsége meglátszik abban, hogy a תִּדְעֶן/tēd‘ûn/*megtudjátok* alatt használt összekötő hangsúlyjel (ִ, azaz *múnaḥ*) egy egységgé teszi azt a szöveget,⁶² amit mi magyarul célhatározói tagmondatnak és annak alárendelő, felkiáltó kötőszó nélküli tartalomkifejtő tárgyi mellékmondatnak tekintünk.⁶³

- A (שְׁדִין) vagy [[שְׁדִין]]⁶⁴ szó fejtörést okoz az írásmagyarázó bibliakutatóknak, mivel az ítélet kifejezésének a Héber Bibliában megszokott ׀ alakja helyett (amelyhez itt – vélhetően – a ׀ vonatkoztató partikula járul) a ׀ javaslata jelenik meg. A vizsgált tanulmányok-kézikönyvek különbözőképpen tárgyalják ezt a szóalakot.⁶⁵ A többségi olvasatoknak megfelelően itt a vonatkozó partikula + *ítélet* változat mellett döntöttünk.⁶⁶

⁶¹ Joüon–Muraoka §104.b. §168.d; Waltke–O’Connor §38.3.a,b; DCH 4 §מִן.2.b. – Célhatározói kötőszói jelentéssel (azért, hogy...) Egeresi a מִן címszónál tárgyalja, de olyan jelentést is közöl, amellyel szándékként van kifejezve az eredmény (l. *ők az én nevemben hazugságot prófétálnak, hogy kiűztelek titeket, és elveszettek ti és a próféták* – Károli Jer 27,15); vö. Egeresi 2022: §מִן. – A vizsgált szöveghez figyelembe vehető a szónak ez az értelme is, mivel Jób itt a szintetikus felfogás mentén figyelmezteti barátait.

⁶² Vö. Kustár 2010: 167. A hangsúlyjelek a bibliai verseken belül a szöveg értelmi-mondattani egységeit jelenítik meg; az összekötő akcentusok azt jelzik, hogy az adott szó az utána következő szóval nyelvtani, értelmi vagy mondattani szempontból összetartozik. Uo. 120. 136. – A masszoréta akcentusrendszer a szövegek bináris tagolásával végzi a bibliai verseknek ezt az analízisét; Sáenz-Badillos 1997: 111

⁶³ Vö. Keszler 2000: 487. 489.

⁶⁴ A BibleWorks kerek zárójelben tünteti fel a Leningrádi kódex főszövegében levő szóalakot (ami a *k’rív*, azaz „[így] van írva”), és szögletes zárójelben a helyette olvasandó formát (ami a *q’ré*, vagyis „[így] olvasd/olvasandó”); vö. Kustár 2010: 278 (l. részletesen uo. 278–350). – Olyan szövegelemeknél fordul elő, ahol a mássalhangzós szövegben – a masszoréták által támogatott olvasat szerint – elírás vagy hiba található. A szerintük helyes változat javaslatát csak széljegyzetben tették, ugyanis a századok óta szinte változatlanul fennmaradt, kanonizálódott szövegen nem volt szabad módosításokat végezni. Tov 2012: 27. 54–59.

⁶⁵ A magyarázók döntéseit l. a fennebb közölt fordításokban; valamint vö. még BDB §דִין. §דִין; HALOT §דִין; DCH 2 §דִין; Lisowsky §דִין; Egeresi 2022: §דִין.

⁶⁶ Alter szerint a masszoréták nem voltak biztosak a helyes kiejtést illetően, megjegyzésük sokféle értelmezést váltott ki (istennévre, de démonokra is gondolnak némelyek). Fordítását (ti. *ítélet*) ókori változatokra és Rási magyarázatára alapozza. Alter 2010: 84. – Ha ragaszkodunk a kontextus által valószínűvé váló *ítélet* jelentéshez, arra gondolhatunk, hogy talán magánhangzócsere nyomán változott meg az anyabetű, mivel Sáenz-Badillos szerint már a rabbinikus héberben előfordul az i hangzó u-ra történő módosulása, a *pijju*-költőknél pedig fordítva – azaz u > i – történik ez a hangzómódosulás. (A rabbinikus héber a Kr. e. 2–Kr. u. 2. századokban volt vernakuláris, utána irodalmi nyelvként élt tovább a 10. századig, komponense volt az ekkortól keltezhető középkori hébernek; a *pijju*-ról l. fennebb, a 12. jegyzetben.); Sáenz-Badillos 1997: 162. 166k. 171. 183. 211k. (*Héber nyelvtudomány keleten Kr. u. 1010-ig* c. nyelvtudomány-történeti félévi szakdolgozatomban javaslatot teszek a Leningrádi kódex elkészültéig terjedő időben létező héber nyelvtudományosságnak a masszoréták munkásságára gyakorolt hatása vizsgálatára, ugyanis hasznos ezzel számolni, amikor utóbbiak némely jegyzetét értelmezzük.) Vélhetően azonban nem csak ennyiről van szó, mivel a masszoréta lista szerint a héber ׀ vagy ׀/w magánhangzóbetűkként, illetve mássalhangzókként való felcserélése egyaránt megtörtént; vö. Weil Mm 832.

4.3. A Jób 19,29 mikrostruktúrája

A 29. sor a költeménynek a 14., záró szakaszához tartozik, ilyenként pedig keretet képez a bevezetést képező 2–3. sorokkal, ugyanakkor lineáris gondolatvezetés következtetéseként áll a versmű végén.

Ez a hármas költői sor a megelőzőnek a folytatása – ha a barátok Jóbot továbbra is üldözik szavaikkal, magatartásukkal (l. 2. és 3. sorokat), akkor minden okuk megvan az ítélettől való félelemre.

A sortagok közötti (mikrostrukturális) parallelizmus párhuzamos kifejezései alsoronként a következők: *kard*, *büntetése kardnak*, *ítélet*. A költői sor jelentésalkotásáról megállapítható, hogy a figuratívan konkrét jelöléstől halad az általános/elvont felé, ezáltal pedig tartalmi fokozást végez.⁶⁷ A 29a és a 29b sortagok között pontosítás figyelhető meg, melynek során az első sortag szóképét⁶⁸ a hozzájáruló elvont *büntetés* kifejezéssel bővíti, értelmezi azt, hogy miként is értendő a kard, miért is kell attól félni. A „*kard*” általi büntetés pedig *ítélet* – ha eddig csak egy mintegy a világban rejlő, önműködő erkölcsi mechanizmus megnyilvánulásaként (szintetikus felfogás, megfizetés-elv) való értelmezés lehetősége állt is fenn, az *ítélet* kifejezés személyessé, azaz Istentől származóvá teszi ezt a megfizetést.⁶⁹

Ennek a költői jelentésfejlesztésnek összefüggésében kell vizsgálnunk a 29b sortag metaforikus okhatározói mondatát, amely mintegy szókép általi értelmezését biztosítja az első sortagban megfogalmazott figyelmeztetésnek – a barátoknak azért van okuk félni, mert magatartásuk kimeríti a *harag* fogalmát. Jób intése mögött az a meggyőződés áll, hogy az ő megváltója igazolni fogja majd.⁷⁰

A költői sor mondattani viszonyai lineáris gondolatvezetést tükröznek: a kezdő felszólító főmondatot (29a) annak okhatározóját kifejtő okhatározói tagmondat követi (29b), amelynek alárendelődik az azt értelmező célhatározói mondat (29cα), aminek állítmányát tárgyi mellékmondat fejt ki (29cβ).

Egyébként már kb. Kr. e. 500-tól is észrevehető az anyabetűk/magánhangzóbetűk kiírásának szokása a protomasszoréti szövegben. Khan 2013: 305k.

⁶⁷ Általában a szó szerintitől a figuratív, az általánostól a specifikus felé szokott haladni a parallelizmus jelentésalkotása, itt azonban némileg más értelemben, de fordított irány látható; vö. Alter 2013: 33k. 36k. 38. – A parallelizmus jelentésalkotó műveleteiről ld. uo. 35–42.

⁶⁸ Elsődleges feladat a *kard* átvitt értelmű (szóképként való) használatának igazolása – a szövegösszefüggés nyilvánvalóvá teszi a figuratív értelmet: csak a másvalaki által „használatban levő” kardtól kell félni, de az önmagában, a *féltetek* okhatározójaként álló, névelő nélküli szó immár nem a szó szerinti fegyver megjelölését szolgálja. Az intertextuális párhuzamok is alátámasztják a szó metonimikus-metaforikus jelentését.

⁶⁹ Vö. alább (a 47. jegyzetben) a szintetikus szemlélet Istentől is elvonatkoztatott érvényesülésének változatáról.

⁷⁰ Vö. Máthé-Farkas 2021: 66k. Máthé-Farkas 2022a: 11–14.

5. A Jób 19,29b metaforájának vizsgálata

A metafora – Ricoeur definíciója szerint – egy állítás, predikatív szerkezet, olyan, amely szemantikai ütközést, „impertinenciát”,⁷¹ inkongruenciát hoz létre. A predikatív szerkezet alanya a metaforikus tartalom (*tenor*), állítmánya a hordozó (*vehicle*), de ezeknek az alkotóelemeknek a megnevezése akár kutatónként is változhat – lehet szó képről és fogalomról, alanyról és szimbólumról stb.⁷² Kognitív szemantikai megközelítésben a hordozónak a forrástartomány felel meg, a tartalomnak a céltartomány;⁷³ ebből a tekintetből a költői vagy „élő” metafora a fogalmi metafora nyelvi kifejeződésének számít.⁷⁴

5.1. A háttérmetafora megállapítása

A háttérmetafora annak az állító mondatszerkezetnek a megfogalmazása, amely lehetővé teszi – „megvalósítja” a szöveg szintjén olvasható képes beszédet. Dőlt nagybetűs írásmóddal történik a jelölése a fogalmi metaforáétól való megkülönböztetés végett. Legtöbbször a háttérmetaforaként megállapított alakzat igen közel áll a fogalmi metaforához, vagy éppen azonos azzal, viszont az ilyként megnevezett metafora nem oly általános vagy elvont, hanem a szövegben található állítást konkretizálja a szemantikai elemezhetőség, a jelentésalkotás-vizsgálat érdekében, ilyenként pedig a mélystruktúrához tartozónak tekinthetjük. Például az *Igazságot öltöztem fel* (Jób 29,14aa) metaforikus mondat mögött álló háttérmetafora így fogalmazható meg: *AZ IGAZSÁG EGY ÖLTÖZET*.⁷⁵

A háttérmetaforát eleinte az egytagú metaforák elemzéséhez szükséges „ideiglenes” műhelyalakzatként használtam, mint a *mögöttes ábrázolás* poétikai vizsgálatra való

⁷¹ Cohen nyomán Ricoeur, uő 2006: 197. A metaforáról és annak jelentésalkotásáról l. összefoglalásom in: Máthé-Farkas 2015: 15–43.

⁷² A *tenor* és *vehicle* megnevezésekről l. Richards, Ivor Armstrong: *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford University Press, New York – London 1936, ismerteti Fónagy, uő [1999]: 130; Szathmáry 2008 §metafora (400), illetve vö. Máthé-Farkas 2015: 16k. – A metaforáról és annak jelentésalkotásáról l. összefoglalásom uo. 15–43.

⁷³ Vö. Kövecses 2005: 20k; Tolcsvai Nagy 2021: 100–106.

⁷⁴ L. részletesen Kövecses 2005: 59–68. Fónagy viszont erre vonatkozóan tartózkodó álláspontot képvisel – szerinte a metafora a fogalmi gondolkodás alapja és elindítója, de nem alapul a fogalmi gondolkodáson, a költői metafora válik köznyelvivé, a nyelv és gondolkodás elemévé; Fónagy [1999]: 206. 209. L. a „metafora-diakronia” kifejezés és értelmezését Máthé-Farkasnál, uő 2022: 95. 121k. 125.

⁷⁵ Máthé-Farkas 2015: 36. 49; uő 2022b: 94, vö. uo. 214–217. – Simon Arany János *A lejtőn* című versének elemzésében a kezdő sorokat vizsgálva szól az általam javasolt értelemben előbb az ESTE és a HOLLÓMADÁR referenciális azonosításáról, majd AZ ESTE MADÁR fogalmi metaforát körvonalazza, ahogyan teszi azt Tolcsvai Nagy is; vö. Szegedy-Maszák korábbi, igen alapos vizsgálatában az „este → holló”, illetve a „madárszerű, megszemélyesített este” megállapításokkal. Simon 2018: 10. 13. 18; Tolcsvai Nagy 2018: 43; Szegedy-Maszák 1972: 351k. – A háttérmetafora és a fogalmi metafora különbségét éppen ezekkel a meghatározásokkal lehet illusztrálni: a szöveg felszíni struktúráját a *Száll az este. Hollószárnya / Megrezzenti ablakom* képezi, ahol a háttérmetafora *AZ ESTE HOLLÓMADÁR*, amely mögött *AZ ESTE MADÁR* kognitív metaforát körvonalazhatjuk. – Benő Attila szerint a kifejtett metafora meg van magyarázva (személyes közlés) – a háttérmetaforának éppen ez a szándéka: kimondja-kifejtse a metaforát a jelentésalkotás elemezhetősége végett. Vö. a pragmatikai vonatkozású implicit jelentéssel (Benő személyes közlése nyomán).

elgondolását.⁷⁶ Viszont a jelen tanulmányban vizsgált költői sorban kétagú metaforát ismerünk fel, ami pedig felszíni strukturális megjelenésében, közvetlenül nem vizsgálható, jelentésalkotásáról csak áttételesen lehet beszélni. Ezért az alábbiakban a háttérmetaforát kétagú metafora analízisére fogjuk használni.

A költői sorrészletben előforduló metaforikus mondat a következő: *a harag büntetése kardnak*. Az itt érvényesülő háttérmetafora pedig ekként állapítható meg: *A HARAG KARBÜNTETÉS*, ti. *A HARAG KARDDAL VALÓ BÜNTETÉS*, ami pedig pedig *A BŰN BŰNHÖDÉS* fogalmi metaforájának nyelvi kifejeződése.

5.2. Intertextuális vizsgálat

A jelenlegit követő egységekben a metaforatagokat képező lexémák, majd szemémák komponenses vizsgálatára kerül sor előbb a Jób könyvében, majd a Héber Bibliában, végül az extrabiblikus közel-keleti irodalom némely művében. (Elméletileg a 19. résszel kellene kezdődjön, ott viszont nem találjuk a 29b metaforáját képező szemémákat.) A szemantikai jegyek megállapításához elkerülhetetlen az intertextuális vizsgálat, ami segít körvonalazni azt a jelentést, amellyel használatban volt az illető lexéma, illetve szeméma. Jelen egységben a Károli-Biblia olvasata szerint vannak idézve az ószövetségi szövegrészletek, társult szinonimák esetén szövegkiemeléssel van jelezve a lexéma magyar változata. Mellettük a kontextus alapján körvonalazható jelentés jelzése történik. (Értelemszerűen, kimaradnak a Jób 19,29 említései.)

5.2.1. Jób könyvében

A kifejezéseknek itt, valamint a teljes Héber Biblia kontextusában való vizsgálatát illetően el kell ismerni, csakis erre szöveganyagra nézően lehet egzaktaságról beszélni, ugyanis ez a változat csak a kanonizáció révén fennmaradt szövegeket tartalmazza – további kutatásokat igényel a lexémák más szövegekben való előfordulásainak felmutatása.

A *הַמָּהֵמָה*/hēmāh lexéma megjelenik a következőkben:

- *Mert a Mindenható nyilai vannak én bennem, a melyeknek mérge emésztí az én lelkemet* (Jób 6,4a), (méreg);
- *Maga látja meg a maga veszedelmét, a Mindenható haragjából iszik.* (Jób 21,20), (harag);
- *Csakhogy a harag ne ragadjon téged csúfkodásra* (Jób 36,18a), (harag).

⁷⁶ Vö. §felszíni ábrázolás, §mélyszerkezet, §mögöttes ábrázolás in: Kálmán–Trón 2007: 161. 169. 170.

Az עֲוֹנוֹת/ʿāwōnōt szóalakot a következő szövegrészekben lehet megtalálni:

- *Mennyi bűnöm és vétkem van nékem?* (Jób 13,23), (bűntett);
- *és az én ifjúságomnak vét két örököltetted velem?! (Jób 13,26b), (bűn).*

Az עָוָן szó főnévi viszont 14-szer fordul elő (a fentieket is beleértve), a 19,29b-beli esetet kivéve mindahányszor *bűn* vagy *bűntett* értelemmel.

A חֶרֶב/héreb előfordulásai:

- *a szolgálakat pedig fegyverrel ölék meg* (Jób 1,15. 17), (kard);
- *A ki megszabadítja a fegyvertől, az ő szájoktól, és az erősnek kezéből a szegényt* (Jób 5,15), (metafora);
- *Az éhínségben megment téged a haláltól, és a háborúban a fegyveres kezeiktől* (Jób 5,20), (kard);
- *Nem hiszi, hogy kijut a sötétségből, mert kard hegyére van ő kiszemelve* (Jób 15,22), (metonimikusnak nevezhető metafora⁷⁷);
- *Ha megsokasulnak is az ő fiai, a kardnak sokasulnak meg, és az ő magzatai nem lakhatnak jól kenyérrel sem* (Jób 27,14), (metonimikus metafora);
- *Neveti a félelmet; nem remeg, nem fordul meg a fegyver elől* (Jób 39,22), (kard);
- *Az Isten alkotásainak remeke ez; az ő teremője adta meg neki fegyverét* (Jób 40,19), (metafora);
- *Ha éri is a fegyver, nem áll meg benne* (Jób 41,18a), (kard).

5.2.2. A Héber Bibliában

A Jób-könyvi előfordulások már megjelentek fennebb, ezért azok kimaradnak a felsorolásból. A lókusok által jelzett szövegek a Függelékekben olvashatók.

A חֶמָה/hēmā lexéma a Lisowsky-konkordanciában 6 esetben *méreg*, valamint 118-szor *felhevülés/düh* értelemmel van kimutatva. A Károli-Bibliában előfordul *méreg* jelentéssel (metaforikusan és szó szerint: Zsolt 58,5), *haragként* (Eszt 5,9), de úgy is, mint *heveskedés* (Zsolt 37,8a) vagy *búsulás* (Péld 21,14).

Az עֲוֹנוֹת/ʿāwōnōt (többes számú) szóalak előfordulásaiban (a Zsolt 130,3a, valamint JSir 4,13-ban) a *bűntett* jelentés érvényesül.

A Lisowsky-konkordancia szerint az עָוָן szó 227-nél többször⁷⁸ jelenik meg a Héber Bibliában; ezek közül például a Gen 4,13 és 1Sám 28,10-ben jelenik *büntetés* értelemmel, a Jer 11,10-ben *bűnként*, a Num 14,19-ben pedig *bűntett* a jelentése.

⁷⁷ Kemény Gábor kifejezése, l. Szathmáry 2008 §metonímia (418). – Jelen esetben a KARD A HÁBORÚ HELYETT metonímia értendő, ami itt az ítélet metaforájává válik: AZ ÍTÉLET KARD. L. erről alább a metaforaelemzésnél, a 92. jegyzetben.

A Lisowsky-konkordancia 399-nél több előfordulását hozza קרֶבֶב/héreb-nek, kard, kés, véső/ feszítővas jelentésekkel – a kifejezés *kard/feegyver* értelemmel való használata nem tér el a Jób-könyvben olvashatóktól.⁷⁹ Az említett jelentések példáit képezik a metonimikus használatra Gen 27,40 és a Gen 31,26 szövegei, *kardot* olvasunk a Józs 11,10, a Bír 3,16 lókusoknál, a Józs 5,2-ben *kés*, az Ex 20,25-ben *véső*, az Ez 26,9-ben *feszítővas* értelemmel jelenik meg a lexéma.

5.2.3. Az extrabiblikus közel-keleti irodalomban

Ebben a kitekintésben a metafora tartalmát és hordozóját képező szemémáknak az extrabiblikus közel-keleti irodalomban való előfordulásait összesítése történik, az is a Pritchard szerkesztette angol nyelvű gyűjtemény alapján.⁸⁰ Hiányossága ennek a vizsgálatnak az, hogy csak egyetlen gyűjteményre figyel, továbbá nem az eredeti szövegek alapján történik, ennél fogva fennáll annak veszélye, hogy a fordítások nyomán helyenként belelátjuk a szövegekbe azokat a lexémákat, amelyek eredetileg nem is jelennek meg azokban. Azzal is számolnunk kell az ANET-ből vett idézeteknél, hogy a fordításokat mindig jellemzi a fordítók saját kognitív környezete.⁸¹

További kutatás feladata marad az intertextuális párhuzamoknak az extrabiblikus szövegek saját nyelvén való keresése.

A párhuzamok keresése a héber lexémáknak megfelelően a következő angol kifejezések alapján történt: *wrath*, *punishment*, *sword*, *weapon*. Neferti próféciájában a lázadók „az ember fiának” *haragjához* tartoznak. Hammurabi törvénykönyvének Epilógusában átokként hangzik el, hogy az ő szavaira nem figyelő ember *büntetése* a büntület legyen. A már említett Neferti-prófeciában az ázsaiak az ember fiának kardja által vesznek el, de egy (rekonstruált) metaforikus költői felsor a Yamm hírnökeiről és Náhár bíró követeiről szól, akiknek élesített *kard* a szemük. Az akkád teremtetéstörténet, az *Enūma eliš* az Úr ár-viharáról mint az ő hatalmas *feegyveréről* beszél.⁸² A keresőszókkal megtalált szövegrészeket megtekinthetők a 2. függelékben.

⁷⁸ A „többször” arra utal, hogy Lisowsky azonos mondathelyzetben ismétlődő szókapcsolatokat egy tételként jelenít meg, például Ez 44,10. 12: [magyarul:] *hogy viseljék vétköket* (Károli). Értelemszerűen, Lisowsky szótövek szerint csoportosít, a BibleWorks digitális keresője azonban behozza és beszámolja a homonimák előfordulásait is.

⁷⁹ Lisowsky קרֶבֶב.

⁸⁰ *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 1969.

⁸¹ L. fennebb (a 22. jegyzetben) idézve Kappanyos idevonatkoztatható véleményét.

⁸² Az idézett szövegek lelőhelyeit (a főszövegben megjelent sorrend szerint) l. a következőben: ANET 446. 179. 130. 66.

5.2.4. Észrevételek

A fennebb végzett vizsgálattal kapcsolatban szükséges megjegyeznünk a következőket:

A Héber Bibliát illetően nem kérdéses, hogy „tudatos” intertextualitásról van szó – legkésőbb a masszoréták olyan szövegismerettel rendelkeztek, hogy ún. *szémánok* (emlékeztető *jelek*) által, azaz 2 vagy néhány szóval hivatkoztak valamilyen szempont szerint párhuzamos igehelyekre.⁸³ Viszont igencsak elbonyolódik ez a probléma, ha arra nézve próbálunk tudást nyerni, hogy akár a Leningrádi kódex keletkezéséig terjedő időben mit tudtak a szerzők, hagyományozók, a masszoréták a maguk korának „világirodalmáról” vagy a tőlük távol eső területek népeinek vallási irodalmáról? Ezek a vélt ismeretek látszanak visszaköszönni a szövegekben, vagy pedig másról van szó?

Az intertextualitás esetében nem mindig lehet közvetlen kulturális kapcsolatról beszélni – amennyiben mégis vannak párhuzamok, egyetemes fogalmi metaforákról lehet szó a szövegek felszíni struktúrájában olvasható szóképek mögött.⁸⁴ Továbbá, amennyiben magától értetődik, hogy az ószövetségi szerzők/hagyományozók-redaktorok/masszoréták intertextualitása nem ugyanaz, mint a miénk, akkor jelentősége van annak, ha ma mégis felismerünk párhuzamokat – az adott egyetemes metaforák időben való állandóságát feltételezhetjük ennek alapján.

5.3. A metafora szemantikai vizsgálata

A szövegegység belső szemantikai struktúrájának körvonalazása történik az alábbiakban. A lexémától⁸⁵ elindulva a szémák/jelentéselemek felsorolása történik, majd a kontextuális széma pontosításával érkezünk a szeméma megállapításához.⁸⁶

⁸³ Vö. Kustár 2010: 327.

⁸⁴ Vö. Kövecses 2005: 167–185. L. erről részletesen Máthé-Farkas 2022b: 89–91.

⁸⁵ A bibliai korpuszhoz tartozó szövegek lexémáinak jelentéselei a kontextusok alapján állapíthatók meg – a bibliai szótárak (a teljesség igénye nélkül) közölni szokták adott lexéma különböző jelentésekkel való előfordulásainak lókusait. A konkordanciák a szavak-szóalakok összes előfordulását hozzák – a BibleWorks-konkordancia, például, a szóalakok és a lemmák alapján keres, Lisowsky konkordanciája az adott lexéma előfordulásait jelentések szerint csoportosítja, az igék esetében ez tovább tagolódik az igeörzsek szerint, a főneveket alanyként, tárgyként vagy más eltérő megjelenéseik szerint osztályozza. L. *BibleWorks10*; Lisowsky. A konkordanciák és szótárak-lexikonok által közölt lókusok révén rálátunk a lexéma adott jelentését felhasználó bibliai könyv keletkezési korára, így pedig az illető szójelentés használata elhelyezhető az időben, valamint a bibliai könyv által képviselt teológiai felfogásban.

⁸⁶ A jelentéselemek, szémák „szavak/lexémák minimális/legkisebb jelentésegységei”, „a szeméma a szövegösszefüggésben egyértelművé vált szó amint a lexéma szövegbe integrálódik, szeméma lesz meghatározott jelentéssel (...) (pl. *a kölyök szó A kölyök iskolába megy mondatban*)” (*Az irodalomtudomány alapjai* 4–6.) L. ennek az elemzés-módszernek alkalmazását in: Máthé-Farkas 2022a: 233–239, valamint uő 2022b: 86–89, 241–248. Az eljárásnak a metafora vizsgálatára való alkalmazása pedig az imént idézett-utalt bemutató-anyag nyomán történt.

5.3.1. A metaforát képező szemémák megállapítása

A HARAG KARBÜNTETÉS

A metafora tartalmát, illetve hordozóját a הַמָּהָה /hēmā^h /harag és az עוֹנֵת חַרָּב /‘āwōnōt^t *hāreb* /kardbüntetés lexémák képezik.

A הַמָּהָה /hēmā^h lexéma jelentései: 1) hőség (Ez 3,14); 2) méreg (állaté, Zsolt 58,5; nyílé, Jób 6,4; emberé, Hab 2,15); 3) düh, harag (Gen 27,44); 4) Isten haragja (Jób 21,20).⁸⁷

- Szémák: (főnév), konkrét vagy elvont, fizikai jelenség vagy tárgy (anyag) vagy lelkiállapot (emberé, Istené), negatív konnotációkkal rendelkezik: testi sérülést okozhat, halált idézhet elő, interperszonális: megromlott kapcsolat és konfliktus velejárója;
- kontextuális széma: konfliktussal együttjáró lelkiállapot;
- szeméma: harag.⁸⁸

A *kardbüntetés* – világhálós keresés hapax legomenonjaként magyarul is létezik ez a többszavas lexéma,⁸⁹ de a Héber Bibliában is csak itt előforduló melléknéves szószerkezet⁹⁰ két lexémából tevődik össze, éspedig (a héber szórend szerint) *büntetés* és *kard* főnevekből – *büntetése kardnak*. A magyar szóváltozat egyedi ugyan, de szemantikailag-alaktanilag megfelel a *halálbüntetés* kifejezésnek – annak egy konkretizálásaként is értelmezhető.⁹¹ A Jób-könyvi összefüggésben viszont inkább az általában vett büntetés egy típusának a jelentését hordozza itt – önmagában a *kard* ugyanis metonimikus metaforának tekinthető:

⁸⁷ BDB § HALOT §הַמָּהָה; DCH 3 §הַמָּהָה.I; Lisowsky §הַמָּהָה; Egeresi 2022: §הַמָּהָה; vö. Jastrow §הַמָּהָה.

⁸⁸ „Erős érzelmi felindulástól kísért érzés, eseményekkel vagy személyekkel kapcsolatban. Következménye lehet heves, sokszor meggondolatlan cselekvés, ártó szándékkal, vagy átalakulhat bosszúvággá, gyűlöletté.” (KBL §harag).

⁸⁹ L. „a kardbüntetés bekötött szemmel térdepülő bűnösön lefejezés által teljesíteték” (Csatsko 1843: 106). – Ma használt, melléknévi szerepű *kard* főneves hasonló melléknévi szerkezetes összetett lexémáink a *kardforgatás*, *kardvívás*; MHSz 275; vö. ÉrtSz. §kard. A magyar nyelvben vélhetően igen ritka *karbüntetés* összetett lexéma tárgyalása valószínűleg külön fejezetet igényelne.

⁹⁰ L. még *bêt hammélek*/királyi palota (lit. háza a királynak; 2Kir 11,5), ma *ḥāšî-‘ōz*/erős menedékem (lit. menedékem erőssége; Zsolt 71,7), *lāšôn ramiyyā^h*/álnok nyelv (lit. nyelve álnokságnak; Zsolt 120,2). – Az *ḥāšî*-nal képzett szerkezeteket l. még a *város büntetése* (Gen 19,15; lit. „büntetése a városnak”), az *Izrael házának büntetése* (RÚF Ez 4,4,5; lit. „büntetése Izrael házának”), *büntetésük évei* (RÚF Ez 4,5; lit. „évei büntetésüknek”) a *kérdő büntetése* (Ez 14,10; lit. „büntetése a kérdezőnek”), a *büntetés ideje* (Ez 21,30. 34; 35,5; lit. „ideje büntetésnek”) megfogalmazásokban; sőt, birtokosszerkezet-láncot látunk az Ez 21,30. 34 és 35,5-ben: *חֶסֶד וְחַיִּים בְּעֵת חַרָּב* / bə‘ēt ‘āwōn qēš / lit. „idejében” (birtok) „büntetésnek” (birtokos) „végnek” (birtokos), ami így értendő: *végso büntetés idején*. Vö. DCH 6: §חַיִּים.3 (a saját fordítások a szótár nyomán).

⁹¹ Így pedig bizonyos bűntények esetén gyakorolt kivégzésmódra értendő (vö. Gen 9,6; Mt 26,52).

KARD A HÁBORÚ HELYETT,⁹² majd A HÁBORÚ BÜNTETÉS jelentésalakulás figyelhető meg.

Az *נִפְ* /*ʕāwōn* lexéma jelentései: 1) véték, bűn (Zsolt 18,24); 2) büntett, bűncselekmény (ti. a bűn által keletkező konkrét tett, és/vagy annak következménye), amiatt való bűnösség (Num 14,19); 3) büntetés (Gen 4,13).⁹³

- Szémák: (főnév), elvont,⁹⁴ vallásos vagy erkölcsi jellegű viszony-fogalom,⁹⁵ lehet gondolat vagy magatartás és cselekedet sajátja, titkos vagy nyilvános, egyedi vagy általános vonatkozású,⁹⁶ negatív konnotációval rendelkezik;
- kontextuális széma: bűn és következménye;
- szeméma: büntetés.

A *חֶרֶב* /*héreb* lexéma jelentései: 1) kovaköves kés (Józs 5,2k); 2) (kétélű) tör (vö. Károli/KJV Bír 3.16); 3) véső (Ex 20,25), feszítővas (Ez 26,9); 4) kard (többi előfordulásaiban).⁹⁷

- Szémák: (főnév), konkrét, élettelen, tárgy, késként háztartásban vagy rituálisan (körülmetéléskor), szerszámként vésőmunkálatokra vagy feszítés eljárásaikor, továbbá fegyverként hadi konfliktusban (támadáskor vagy védekezéskor) vágásra-szúrásra használják, ilyenképpen pozitív és negatív konnotációkkal rendelkezik;
- kontextuális széma: szűrő-vágó fegyver (ily módon pedig a háború metonímiája);⁹⁸
- szeméma: kard.⁹⁹

⁹² Vö. Szathmáry 2008 §metonímia (418k). Kövecses: „... az összefüggésen alapuló metaforák (...) metonimikus motivációjuknak tekinthetők” (Kövecses 2005: 242). Vö. Eco 1985: 261. L. erről fennebb a 77. jegyzetet is.

⁹³ HALOT §*נִפְ*; Lisowsky §*נִפְ*; Egeresi 2022: §*נִפְ*; vö. Jastrow 1903: *נִפְ*.

⁹⁴ Konkrét esetek „büntetesként” való azonosítása értelmezésfüggő, ezért van csak az elvontság jelentéseleme megjelölve.

⁹⁵ A bibliai gondolkodásban a bűn elsősorban valakivel (Istennel, emberrel) való kapcsolaton értelmezett fogalom.

⁹⁶ Ti. mint bűnként vagy bűnösség.

⁹⁷ BDB *חֶרֶב*; HALOT *חֶרֶב*; DCH 3 §*חֶרֶב*; Lisowsky §*חֶרֶב*; Egeresi 2022: §*חֶרֶב*. A posztbiblikus kor szóértelmezései: 1) kard – a háborúban való meghalás nagyobb nyomorúság a természetes halálnál, kard általi halál, országon átvonuló had; 2) kard alakú ekenyél. l. Jastrow 1903: §*חֶרֶב*.

⁹⁸ Ha a *korona* (*k* széma) tulajdonsága a *királynak* (A szeméma), akkor az A szeméma *k* széma általi jellemzése a metonímia esete; vö. Eco 1985: 261. – Megjegyzendő, hogy a *korona* inkább tipikalitási feltételként válik a *király* szemantikai jegyév.

Az עֲוֹנוֹת הָרֶב / 'āwōnōt hēreb összetett lexéma jelentése. Hapax legomenonról van szó, tehát a jelentés megállapításakor szükséges odafigyelni nemcsak az alkotó szemémákra, hanem a közvetlen és a tágabb szöveggörnyezet intertextuális vonatkozásaira is. Jóllehet a הָרֶב/héreb-et *kard*ként pontosítottuk, metonimikus egyetemes fogalmi metaforaként (sőt szimbólumként¹⁰⁰) is körvonalazható:

- ESZKÖZ A TÖRTÉNÉS HELYETT¹⁰¹ ← FEGYVER A MEGÖLÉS/PUSZTÍTÁS /HÁBORÚ HELYETT → A KARD MEGÖLÉS/PUSZTÍTÁS/HÁBORÚ;
- A KARD MEGÖLÉS/PUSZTÍTÁS/HÁBORÚ fogalmi metaforának egyetemes voltát¹⁰² igazolják a intertextuális vizsgálatban összegyűjtött szövegrészek, de magyar vonatkozásban is ugyanolyan jelentéseket közvetít.¹⁰³
- A *kard* főnévből képzett melléknév, az összetett szerkezetben módosítja a főnév jelentését – fajtajelölő jelentéssel bír, konkrétság jellemzi, ennél fogva viszonyító melléknévként határozható meg. A *kardbüntetés* összetett lexémáról megállapítható, hogy metonimikus szerkezet: a kard konkrétan az általa okozott halált jelzi, általános értelemben a csatát-háborút – ilyen módon pedig elvonatkoztatás történik, ekként pedig a *kard* minősítő melléknévnek tekinthető.¹⁰⁴

5.3.2. A metaforák tartalmának és hordozójának egymással való kontextusában történő szémaelemzés

Ez tulajdonképpen a metaforák jelentésalkotásának vizsgálata. Az alábbi eljárás arra a metaforadefinícióra épül, mely szerint szémák több szemémához is tartozhatnak,

⁹⁹ Greimas meghatározása szerint a lexémának van egy invariáns széma-magja/szémikus magja (*Sem-Kern/noyau sémique*), a kontextuális széma pedig a kontextus által érvényesített széma (minimális jelentésegység) – kettőjük kombinációjából származó jelentéseffektus pedig a szeméma; vö. Greimas 1971: 37k.

¹⁰⁰ A szimbólum megértéséhez szükséges megértenünk az általa felidézett metaforákat; Kövecses 2005: 71. – A kard „Jelképezi a háborút, harcot, lelki háborúságot (Mt 10,34; Lk 22,36; Jel 6,4), a világi hatalmat (Róm 13,4), a hazug, kétszínű beszédet (Zsolt 55,22; 57,5), Isten Igéjét (Zsid 4,12; Jel 2,16), haragját, ítéletét, bosszúállását (5Móz 32,41; Jer 9,16; 24,10; 25,29; Ez 14,21; Jel 19,21). S ha majd a kardokból kapákat kovácsolnak, akkor beköszönt az örök béke (Ézs 2,4).” (KBL §kard).

¹⁰¹ Kövecses 2005: 157. – Ítéletvégrehajtás-típusként a kardbüntetés esetében az ESZKÖZ AZ ELJÁRÁS HELYETT metonímiáról szólhatunk (vö. *pallosjog*).

¹⁰² L. „A fogalmi metaforák univerzalitása” c. fejezetet; Kövecses 2005: 167–185.

¹⁰³ L. ÉrtSz. §kard; ÉKsz.² §kard.

¹⁰⁴ Vö. Keszler 2000: 142k.

ennélfogva közös szémát is hordozó szemémák behelyettesíthetők egymással (Eco).¹⁰⁵ A tárgyalt metafora összetettsége miatt tulajdonképpen három alkotóelem jelentését és azok interaktivitását kell leírnunk.

Fennebbi szémavizsgálatot figyelve, elmondható, hogy a szémák többek is lehetnek – értelemszerűen először a kontextuális vonatkozások irányítanak a leírásukban. A metaforaelemzés során azonban javallott odafigyelni a szemémák tipikalitási feltételekkel való leírására is.¹⁰⁶ Összevetve a szémamegállapításokat a tipikalitási feltételekével, átfedés vehető észre közöttük – ami magától értetődő, hiszen tulajdonképpen a strukturalista-komponenses és a kognitív elemzés szétválasztása elméletfüggő, művi.¹⁰⁷

Az alábbiakban a metaforaalkotó szemémák *releváns* tipikalitási feltételeinek leírása történik, amelyeket szemantikai jegyekként (ti. nekik tulajdonított széma-funkcióval) használok fel a metaforikus jelentésalkotás körvonalazásához. Teszem ezt abból az elgondolásból kifolyólag, miszerint a tipikalitási feltételek is ugyanúgy tekinthetők jelentéskomponenseknek, mint a szemantikai jegyek/szémák. Noha más rendszer kategóriái, ennélfogva pedig a jelentés más aspektusait jelölik, alkotói a szó teljes jelentésének. Gyakorlatilag a kognitív szemantikai kategóriának a jelentésalkotás strukturalista vizsgálatában való alkalmazására teszek kísérletet.

A felvázoltak értelmében tehát a tipikalitási feltételek szemantikai jegy minőségben-szerepben elemezve jelentéselemek, ennélfogva a kontextus dönti el, hogy melyik tipikalitási feltétel teljesüljön.¹⁰⁸ Ilyen szempontból megközelítve, a kontextuális széma tulajdonképpen a kategóriát jelöli meg, ti. a *fegyvert*, a szeméma pedig a prototípust, annak az adott szövegben való jelentésével – azaz *kard*, de általános értelemmel (mert nem tudjuk meg, hogy rövid vagy hosszú, egyenes vagy görbe, egy- vagy kétélű). (Jelen szemémánál ez az általánosság engedi meg a metonimikus értelem érvényesülését.)

¹⁰⁵ Eco érvelése. A társuló szemémák közös szémákkal rendelkeznek. Ha *k* széma/szemantikai jegy sajátja az A, illetve D szemémának is, akkor a *k* révén történő egyesülés (*amalgamation*) folytán A és D kicserélhetőkké válnak – ez a metafora esete, állapítja meg a szerző; Eco 1985: 258. 261.

¹⁰⁶ Kiefer szerint a komponenses elemzés és a prototípuselmélet módszere egymást kiegészítő jelentésleírásokat képeznek, és nem feltétlenül összeegyeztethetelenek; Kiefer 2007: 56.

¹⁰⁷ Vö. Kiefer a nyelvi és a nyelven kívüli ismeretek, a lexikai és a konceptuális jelentések dinamikus viszonyáról; Kiefer 2007: 113.

¹⁰⁸ Vö. a már említett Arany-vers metaforájáról írottakat Kiefer szemléltetésével a tipikalitási feltételekről: AZ *ESTE HOLLÓMADÁR* szémái közé tartozónak tekinthető a „szárnya van” tipikalitási feltétel is. Kiefer 2007: 85. Ez a pop artból vett példával is szemléltethető: Alfred Hitchcock *Madarak* című filmjéről írható például, hogy a madarak emberek halálát jelentették, ahol A *MADÁR HALÁL* háttérmetaforában a „csőre van” tipikalitási feltétel a madár szemantikai jegyeként érvényesül. Vö. Kiefer uo.

– A HARAG KARBÜNTETÉS

– A חֶמָּה/ ḥēmā^h /HARAG az érzelmek/lelkiállapotok kategóriájába tartozik, azok közül a negatívok csoportjába; a Jób 19. részének kontextusában a szeméma tipikalitási feltételei a következők: interperszonális, közvetlen jellegű,¹⁰⁹ beszédben nyilvánul meg, gyűjtőnév.¹¹⁰

– az עֲוֹנוֹת/ʿāwōnōt^t ḥēreḇ/KARBÜNTETÉS a büntetések kategóriájába tartozik; összetett lexéma szemémájaként több tipikalitási feltételt teljesít:

– a kard a fegyverek kategóriájának sajátja, azok között a szűrő-vágó típushoz tartozik, hosszú éle van, egy- vagy kétélű, egyenes/görbe, negatív interperszonális használatra készült, vérontást vagy halált is okoz;

– a büntetés az interperszonális események kategóriájába tartozik, a negatívok csoportjába, a bűnnel kapcsolatos¹¹¹ (egyetlen lexémával van mindkettő kifejezve!), a bűnért való megfizetés, negatív esemény.¹¹²

→ Az összetett szó önmagán belül is jelentésalkotó műveleteket hordoz:

– mindkét tagzó hordozza az interperszonalitástás jelentéselemét, továbbá a negatív konnotációkat – egyértelműsödik jelentésének kapcsolódása a konfliktushoz;

– a melléknév a főnév által jelzett esemény/eljárás típusát jelzi, metonimikus kifejezésként pedig tulajdonságjelölő, minősítő melléknév.

– A metafora tartalmának (*harag*) és hordozójának (*kardbüntetés*) közös jegyei (az előző és jelen alpontban megállapított szémák alapján):

– interperszonális jelleg, konkrét, negatív konnotációkat hordoz, konfliktus sajátja.

¹⁰⁹ Jób és barátainak viszonyában a harag közvetlenül interperszonális változatát látjuk.

¹¹⁰ L. a 2–3., 5., 22., 28. sorokat, amelyekben a barátok beszédben kifejeződő viszonyulásának metaforikus konkretizálása hiperbolikus fokozással történik – a barátok gyötrik-zúzzák, megszegyenítik-kínozzák, üldözik-marcangolják, a 29. sorban található metaforánk pedig összefoglalóan értelmezi mindezt: Jób a barátok haragjának megnyilvánulásairól szolt a költeményben.

¹¹¹ L. fennebb: a bűn interperszonális fogalom.

¹¹² Ennek a szemémának az elemzését elmélyíti az, amit Anna Wierzbicka elméletét szemléltető példánál látunk, amely utal a bűnös tetteire, a büntetést végrehajtó személy viszonyulására, végül pedig a büntetésre; Kiefer 2007: 81.

- A tartalom, illetve a hordozó szemémájának ellentétes jegyei:
 - lelkiállapot ↔ következmény.
- Az inkongruenciát okozó „fókuszszémák” és tipikalitási feltételek:
 - interperszonális jellegű, negatív, beszédben megnyilvánuló lelkiállapot (konfliktus) + átfogó, életveszély lehetőségét hordozó, nagymértékű negatív állapotot előidéző esemény (fegyveres konfliktus).

Lexikális megformáltságában (harag + kard + büntetés) *A HARAG KARDBÜNTETÉS* szókép akár a héber, akár a magyar szövegek korpuszában *élő metaforának* tekinthető.¹¹³ A szórendre figyelve, a metaforikus jelentésalkotás-alakítás így történik: a megelőző 29a sortag a kardtól való félelemre szólít fel, itt a kard megokolása olvasható. Kiderül, hogy harag van, ami negatív következményeket jelent: *A HARAG BÜNTETÉS*. Ezután a metaforikus hordozó pontosítása valósul meg,¹¹⁴ amikor a metaforikus hordozó a maga teljességében érvényesül: *A HARAG BÜNTETÉSE KARDNAK*. A harag lelkiállapotként elvontnak tekinthető (megnyilvánulásaiban válik konkréttá), a büntetés is elvont (konkrét események értelmezése), egyetlen konkrét elem a *kard*, ami ugyancsak átvitt-metonimikus értelmű. A *büntetés* tulajdonsága a *kard* (vö. *halálbüntetés*). Tehát *A HARAG KARDBÜNTETÉS*, azaz *A HARAG KARDDAL VALÓ BÜNTETÉS*. Ez pedig az ítélet megnyilvánulása – összegez az utolsó sortag.

Megállapítható, hogy a 29b sortagban használt metafora olyan gondolatot hordoz, ami egyetemes emberi tapasztalaton alapul, tudniillik a fegyveres konfliktus, a háború a haragtól indul. A szintetikus életszemléletből származó kijelentés lehet ugyan, hogy első hallásra nézve dogmatikusnak, deduktívnak tűnik, viszont jelen vonatkozásában nem vitatható el az elvonatkoztatás induktív iránya. Ez pedig olyannyira mélyre kerül a gondolkodásban, hogy Jób is gyakran e felfogás mentén érvel a barátaival szemben. Elutasítja megfizetés-elnak a barátoktól fenntartott mintegy fordított szillogikus következtetését (miszerint a bűn következménye a büntetés, ami élethelyzet-romlásban nyilvánul meg – Jób élethelyzete megromlott, ez tehát a büntetés, aminek oka Jóbnak valamilyen bűne), mégis az itt megjelenő metafora a szintetikus szemlélet nagyszerű képi kifejeződése.

¹¹³ A megnevezés Ricoeurtól származik: „A metafora azáltal élő, hogy a képzelet lendületét a fogalom szintjén a »többet gondolás«-ba viszi át.” (Ricoeur 2006: 443). Vö. a metafora-típusok összefoglalásával a következőben: Máthé-Farkas 2015: 43–50.

¹¹⁴ L. a pontosításról, pontosítással való fokozásról Alter 2013: 36. 39.

6. Összegzés

A metafora elemzéséhez Jób könyvének általános bemutatása, majd a teljes 19. rész szövegének közlése és makrostruktúrájának felvázolása felől közeledtünk.

A dolgozatban három fő témakör került megvitatásra – szó esett a laborfordításról, az intertextuális vizsgálatról, valamint kísérlet történt a metafora jelentésalkotásának felvázolására is. E három területre tekintve foglaljuk össze a következtetéseket.

A laborfordítást illetően elhangzott, hogy ennek a formai és jelentésbeli ekvivalenciára törekvő szövegátültetésnek célja lehetőleg minél pontosabban megjeleníteni a héber költői szöveg költői megformáltságát, úgy, amint az megjelenik a szóválasztás, a szórend, a nyelvi szerkezetek által lehetségesített jelentésalakításokban. Természetesen, magyarul távolról sem sikerül ugyanazt a hatást elérni a befogadóban, de megismerhetővé válik az ókori héber nyelvi gondolkodás (például a melléknevek birtokos szerkezettel való kifejezése vagy a szórend által kifejezett „gondolatépítés”). Ez pedig hasznos felismerésekhez vezethet a szemantika, a fordítás, az írásértelmezés, területén. – A dolgozatban a 19. rész laborfordítással létrehozott magyar változatát mutattuk be.

A metaforaelemzés kezdő lépéseként szükséges volt a háttérmetaforák megállapítása, azaz annak a predikatív szerkezetnek a felmutatása, amely közvetett módon, mintegy mögöttes ábrázolásként áll a felszíni szerkezetben álló metaforikus megfogalmazás mögött. A háttérmetafora tartalmát, illetve hordozóját képező lexémákat állapítottuk meg ezután, amit követett a kontextusok hierarchiája szerinti intertextuális párhuzamok keresése (tudniillik a Jób könyvében, a Héber Bibliában, az extrabiblikus közel-keleti irodalomban). A fellelt párhuzamok segítettek a lexémák elemzésénél végzett szemantikai jegyek megállapításában.

A metafora szemantikai vizsgálata során a szemémák szemavizsgálattal való pontosítása történt. Ezt követően a tartalomnak és a hordozónak egymással való kontextusában vizsgáltuk, hogy milyen közös jegyek segítik a társításukat, és melyek okozzák a feszültséget. Megállapítást nyert az is, hogy a komponenses elemzés eljárásában a tipikalitási feltételek vizsgálhatók szemantikai jegyekként is – így pontosabban lehetett körvonalazni a jelentésalkotást.

Elmondható, hogy ez a metaforaelemzés általában hasznosnak bizonyulhat a metaforák fordításában, a forrásnyelvű szövegben-szövegekben végzett intertextuális vizsgálat segít a megfelelő célnyelvi metafora megtalálásában-megalkotásában.

7. Felhasznált irodalom

Források

[BHK]. *Biblia Hebraica* 1954. Kittel, Rudolf (ed.). Textum masoreticum curavit Paul Ernst Kahle. Editionem tertiam denuo elaboratam ad finem perduxerunt. [1937₃]. Editionem septimam auxerunt et emendaverunt Albrecht Alt et Otto Eissfeldt. [1951]. Editio nona emendata typis editionis septimae expressa. Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart.

[BHS]. *Biblia Hebraica Stuttgartensia* 1990. Elliger, Karl–Rudolph, Willhelm (ed.) [1967/1977]. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.

Biblia adică dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a celei nouă 1914. Ediția Sfântului Sinod, București.

[Bombergiana]. בתומים. Daniel Bomberg (ed.), Venezia, 1524. In: Internet Archive: https://archive.org/details/The_Second_Rabbinic_Bible_Vol_4 (2023. ápr. 25.).

JPS Holy Scriptures 1917. The Bible text designated JPS 1917 is from The Holy Scriptures (Old Testament), originally published by the Jewish Publication Society in 1917. Electronic text by Larry Nelson (1995–1998). (In: *BibleWorks10* CD-Rom. BibleWorks, LLC, 2015.)

[Károli, Károli-Biblia] Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. [1908]. Magyar Bibliatanács, Budapest, 1990.

[Kecskeméthy] *Biblia. Kecskeméthy István fordítása.* [1934]. Koinónia, Kolozsvár, 2002.

[KJV] Authorized Version (KJV) – 1769 Blayney Edition of the 1611 King James Version of the English Bible – with Larry Pierce's Englishman's-Strong's Numbering System 1988–1997. Online Bible Foundation and Woodside Fellowship of Ontario. (In: *BibleWorks10* CD-Rom. BibleWorks, LLC, 2015.)

Luther, Martin 1545. *Biblia. Das ist die gantze Heilige Schrift.* Hans Lufft, Wittenberg. (In: *Libronix Digital Library System 3.0g.* Libronix, Bellingham, 2000–2007.)

Melius Juhász Péter 2008. *A SZENT JÓB KÖNYVÉNEK a Sidó nyelvből és a bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre 1565-ben.* Szerk. Ötvös László. Hasonmás kiadás, Debrecen.

[Münster 1546]. *Veteris Instrumenti. Tomus Secundus, Prophetarum Oracula atq[ue] Hagiographa continens (...).* Hisari & canonici libri, amice Lector, sic ad Hebraicam veritatem genuina versione in latinum sunt traducti, ut ne quidem ad latum unguem ab ea dissideant. Quibus praeterea in locis & sentētiis obscurioribus opera Sebastiani Munsteri non parum accesit lucis per Annotationes, quas vel ex Hebraeorum commentariis, vel ex probatoribus latinis scriptoribus adiecit. [Az első kötet hordozza a kiadás adatait: Hebraica Biblia, latina planeq; noua Sebast. Munsteri tralatione. Basileae, 1546.]

[RÚF] *Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott Kijelentése.* Magyar nyelvre fordította és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Revideált új fordítás (RÚF 2014). Kálvin Kiadó, Budapest, 2014.

Sass Béla 1894. *Jób könyve. Fordítási kísérlet prózában.* Csokonai Nyomda és Kiadó, Debrecen.

TANAKH 1985. *The TANAKH, a new translation (into contemporary English) of The Holy Scriptures according to the traditional Hebrew text (Masoretic). The Jewish Bible: Torah, Nevi'im, Kethuvim.* The Jewish Publication Society. (In: *BibleWorks10* CD-Rom. BibleWorks, LLC, 2015.)

[Vizsolyi Biblia]. *Szent Biblia, azaz: Istennek Ó és Új Testamentumának próféták és apostolok által megíratott szent könyvei.* Magyar nyelvre fordítottatott egészen és újonnan az Istennek Magyarországon való Anyaszentegyházának épülésére. Vizsolyban nyomtatott Mantskovit Bálint által, MDXC Boldogasszony havának 10. napján. Hasonmás kiadás. Magyar Helikon, Budapest, 1981.

[ANET]. Pritchard, James Bennett (ed.) 1969. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Third Edition with Supplement.* Princeton University Press, Princeton.

Arany János: Szent László. In: Arcanum Digitális Tudománytár: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/arany-janos-B084/1853-1864-B582/szent-laszlo-B617/> (2023. ápr. 8.).

[BDB]. Brown, Francis–Driver, S. R.–Briggs, Charles A. 1907. *The Brown–Driver–Briggs Hebrew and English Lexicon (with an appendix containing the Biblical Aramaic).* Clarendon Press, Oxford. (In *BibleWorks10* CD-Rom. BibleWorks, LLC, 2015.)

[BibleWorks10]. *BibleWorks.* Version 10.0.4.114, LCC 2015. (Számítógépes program).

[DCH 2]. Clines, D. J. A. (ed.) 1995. *The Dictionary of Classical Hebrew, Volume II: כ–ו.* Sheffield, Sheffield Academic Press.

[DCH 3]. Clines, D. J. A. (ed.) 1996. *The Dictionary of Classical Hebrew, Volume III: ז–ט.* Sheffield, Sheffield Academic Press.

[DCH 4]. Clines, D. J. A. (ed.) 1998. *The Dictionary of Classical Hebrew, Volume IV: י–ל.* Sheffield, Sheffield Academic Press.

[DCH 6]. Clines, D. J. A. (ed.) 2011. *The Dictionary of Classical Hebrew, Volume VI: פ–צ.* Sheffield, Sheffield Phoenix Press.

Deutsch, Gotthard: Piyyut (Plural, Piyyuṭim). In: *Jewish Encyclopaedia.com*: <https://jewishencyclopedia.com/articles/12195-piyyut> (2023. ápr. 14.)

[Egeresi]. Egeresi László Sándor 2022. *Bibliai héber – magyar szótár.* Budapest.

[ÉKsz.²]. Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár.* 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, [1972] 2003.

[ÉrtSz.]. Bárczi Géza–Országh László (főszerk.) 1959–1969: A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. In: *Arcanum Digitális Tudománytár*: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/> (2023. márc. 29.).

[HALOT]. Koehler, Ludwig–Baumgartner, Walter 1994–2000: *The Hebrew & Aramaic Lexicon of the Old Testament, CD-Rom Edition*. Trans. by Mervyn Edwin John Richardson. Koninklijke Brill, Leiden. (In *BibleWorks10* CD-Rom. BibleWorks, LLC, 2015.)

Jastrow, Marcus 1903. *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. Volume I–II. Luzac & Co., London – G.P. Putnam’s Sons, New York.

[KBL]. Bartha Tibor (szerk) 1993. *Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin János Kiadó, Budapest.

Kisfaludy Sándor: Viola és Pipacs vagy hamis barát. In: *Arcanum Digitális Tudománytár*: https://www.arcanum.com/hu_/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/kisfaludy-sandor-48BD/ii-kotet-regek-4D7C/viola-es-pipacs-vagy-hamis-barat-5041/ (2023. márc. 16.).

[Lisowsky]. Lisowsky, Gerhard 1981. *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*. [1958]. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.

[MHSz]. Tóth Etelka 2017. *Magyar helyesírási szótár. A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása szerint*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Szathmáry István (szerk.) 2008. *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Weil, Gérard Emmanuel (szerk.): *Massora Gedolah iuxta codicem Leningradensem*. Vol.1–. Pontificium Institutum Biblicum. Roma, [é. n.].

Szakirodalom

Alter, Robert 2013. *A Biblia versművészete*. Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Exit Kiadó, Kolozsvár.

Alter, Robert 2019. *The Art of Bible Translation*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.

Alter, Robert 2010. *The Wisdom Books – Job, Proverbs, and Ecclesiastes. A Translation with Commentary*. W. W. Norton & Company, New York.

Az irodalomtudomány alapjai_2008-4.pdf. In: http://germanistik.elte.hu/irodbev_/2008/Az%20irodalomtudomany%20alapjai_2008-1.pdf (2023. ápr. 25.)

Benő Attila 2010. A fordíthatóság és fordíthatatlanság kérdése. A probléma forrásai. In: Gábor Csilla–Korondi Ágnes: *A fordítás kultúrája – szövegek és gyakorlatok I. A BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Tanszékének házikonferenciája*. Kolozsvár, 2010. január 8–9, 9–21.

Benő Attila 2018. Fordítási hiedelmek. In: *Certamen V*, 145–150. (DOI: <https://doi.org/10.51384/cert-05.12>)

Brueggemann, Walter 2012. *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Ford. Tunyogi Lehel . Exit Kiadó, Kolozsvár.

Clines, David John Alfred 1989. *Job 1–20*. Nelson Reference & Electronic.

Csatsko Imre 1843. *Büntetésjogi elméletek tekintettel a büntetésfajaira, különösen a halálbüntetésre; miképp gyakoroltatott ez régi s újabb népeknél?* II. Történeti rész. [Kiadott] Győrött. In: <https://play.google.com/books/reader?id=bplfZULFq4gC&pg=GBS.PA106&hl=hu> (2023. márc. 25.)

Eco, Umberto 1985. The Semantics of Metaphor [1971]. Trans. by John Snyder. In: Robert E. Innis (ed.): *Semiotics: An Introductory Anthology*. Indiana University Press, Bloomington, 250–271.

Fohrer, Georg 1967. *Das Buch Hiob*. Evangelische Verlagstalt, Berlin.

Fónagy Iván [1999]. *A költői nyelvről*. Corvina, é. n. [1999].

[GKC]. Gesenius, Wilhelm–Kautzsch, Emil–Cowley, Arthur E. (ed.) 1910. *Gesenius Hebrew Grammar*. Clarendon Press, Oxford.

Gordis, Robert 1978. *The Book of Job. Commentary, New Translation and Special Studies*. The Jewish Theological Seminary of America, New York City.

Greimas, Algirdas Julien 1971. *Strukturelle Semantik. Methodologische Untersuchungen*. [1966]. Übersetzung von Jens Ihwe. Friedr. Vieweg + Sohn, Braunschweig.

Harsányi Ildikó 2008. Metaforarendszerek fordítása – sajtószövegek elemzése kognitív megközelítésből. In: *Fordítástudomány* 10: 1, 42–60.

Hartley, John E. 1988. *The Book of Job*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids.

[Joüon–Muraoka]. Joüon, Paul – Muraoka, Takamitsu 2006. *A Grammar of Biblical Hebrew*. Editrice Pontificio Instituto Biblico, Roma. (In *BibleWorks10* CD-Rom. BibleWorks, LLC, 2015.)

Kálmán László–Trón Viktor 2007. *Bevezetés a nyelvtudományba*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, [2005].

Kappanyos András 2012. Utószó. In: James Joyce: *Ulysses*. [1924]. Ford. a Magyar James Joyce Műhely. Európa Könyvkiadó, Budapest, 681–687.

Károli Gáspár 1940. *A Vizsolyi Biblia előljáró beszéde*. Az Országos Bethlen Gábor Szövetség, Budapest.

Kelly, George Alexander 1991. *The Psychology of Personal Constructs. Volume one: Theory and personality*. [1955]. Routledge, London.

Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Khan, Geoffrey 2013. Biblical Hebrew: Linguistic Background of Masoretic Text. In: *Encyclopedia of Jews in the Islamic World. Volume I: A–F*. Brill, Leiden–Boston.

Khan, Geoffrey 2020. The Karaites and the Hebrew Bible. In: *The Orion Center for the Study of the Dead Sea Scrolls and Associated Literature*: <http://orion.mscc.huji.ac.il/symposiums/15th/papers/Khan.pdf> (2020. máj. 9.). (Jelenleg csak itt érhető el: https://doi.org/10.1163/9789004511705_014; 2023. ápr. 18.).

Kiefer Ferenc 2007. *Jelentélmélet*. Corvina Kiadó, Budapest.

Klaudy Kinga 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata – angol/német/francia/orosz fordítástechnikai példatárral*. Scholastica.

Koltai Kornélia 2016. *Héber nyelvtörténet. A pijjutok és a középkori költészet nyelve*. In: Biró Tamás honlapja: <https://birot.web.elte.hu/courses/2016-nyelvt/nyelvt2016-10.pdf> (2023. ápr. 25.).

Korpel, Marjo Christina Anette–Moor, Johannes Cornelis de 1988. *Fundamentals of Ugaritic and Hebrew Poetry* [1986]. In: *The Structural Analysis of Biblical and Canaanite Poetry*. Ed. by Willem van der Meer –Johannes Cornelis de Moor. Sheffield Academic Press, Sheffield, 1–61.

Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Ford. Várhelyi Gabriella és Kövecses Zoltán. Typotex, Budapest.

Kustár Zoltán 2010. *A héber Ószövetség szövege. A masszoréta szöveg hagyományozás és annak megjelenítése a Biblia Hebraicában*. Kálvin János Kiadó, Budapest.

Langacker, Ronald W. 2003. *Context, Cognition, and Semantics: A Unified Dynamic Approach*. In: *Job 28. Cognition in Context*. Ed. by Ellen van Wolde . Brill, Leiden, 179–230.

Lugt, Pieter van der 1995. *Rhetorical Criticism and the Poetry of the Book of Job*. E. J. Brill, Leiden.

Magdalene, Rachel F. 2012. *Through a Glass Lawyerly. Reading the Legal Metaphors of Job 1–31*. In: Adam, Klaus-Peter– Avemarie, Friedrich–Wazana, Nili (eds.): *Law and Narrative in the Bible and in Neighbouring Ancient Cultures*. Mohr Siebeck, 123–138.

Máthé-Farkas Zoltán 2015. *Metafora vagy nem metafora?* In: *Református Szemle* 118: 1, 5–54.

Máthé-Farkas Zoltán 2021. *A Jób 19 szövegének vizsgálata*. In: *Collegium Doctorum* 17: 1, 47–76.

Máthé-Farkas Zoltán 2022a. *A Jób 19,25–27 vizsgálata a 19–27. versek összefüggésében*. In: *Református Szemle* 115: 1, 5–24.

Máthé-Farkas Zoltán 2022b. *A permetafora-modell alkalmazása az ószövetségi exegézisben: Jóbi szabadításmetaforák kontextuális elemzése Walter Brueggemann hermeneutikai megközelítése nyomán*. Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, Kolozsvár.

Máthé-Farkas Zoltán 2022c. *A sír atyám, a féreg anyám és nővérem. Egy Jób-könyvi metaforasor elemzése*. In: *Collegium Doctorum* 18: 2, 215–243.

Máthé-Farkas Zoltán 2022d. *Robert Alter: The Art of Bible Translation: Princeton University Press, Princeton & Oxford 2019*. In: *Collegium Doctorum* 18 : 2, 353–358.

Máthé-Farkas Zoltán: *Héber nyelvtudomány keleten Kr. u. 1010-ig*. (Nyelvtudomány-történeti szakdolgozat, 2023.)

Muchnik, Malka 2004. Is Modern Hebrew a Synthetic or Analytic Language? Suffixed and Independent Pronouns in the Writing of Haim Be'er. In: *Folia Linguistica* XXXVIII: 3–4, 257–276. (DOI: 10.1515/flin.2004.38.3-4.257).

Németh István 1890. Tárca: Utazás Göncz felé (Bibliafordítók értekezlete). In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 607–614.

Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. E. J. Brill, Leiden.

Noordman, Leo 2003. Some Reflections on the Relation Between Cognitive Linguistics and Exegesis. In: *Job 28. Cognition in Context*. Ed. by Ellen van Wolde. Brill, Leiden–Boston, 331–335.

P. Lakatos Ilona (szerk.) 2006: *Grammatikai gyakorlókönyv*. Bölcsész Konzorcium, Budapest.

Rad, Gerhard von 2000. *Az Ószövetség teológiája. I. kötet: Izrael történeti hagyományainak teológiája* [1957]. Ford. Görföl Tibor. Osiris Kiadó, Budapest.

Ricoeur, Paul 2006. *Az élő metafora*. [1975]. Ford. Földes Györgyi. Osiris,

Sáenz-Badillos, Angel 1997. *A History of the Hebrew Language*. [1988]. Trans. by John Elwolde. University Press, Cambridge.

Seregély Béla 1899. Könyvismertetés: A Prot. Szemle 1898. évi füzetek. In: *Dunántúli Protestáns Lap* 10, 135–139.

Szegedy-Maszák Mihály 1972. Az átlényegített dal. In: Németh G. Béla (szerk.): *Az el nem ért bizonyosság. Elemzések Arany lírájának első szakaszából*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 291–358.

Tov, Emanuel 2012. *Textual Criticism of the Hebrew Bible. Third Edition, Revised and Expanded*. Fortress Press, Minneapolis.

Vegyes közlemények 1896, Károli-Biblia Revisio. In: *Dunántúli Protestáns Lap* 7, 238–240.

Watson, W. G. E. 1986. *Classical Hebrew Poetry. A Guide to its Techniques*, Sheffield, JSOT Press. [1984].

[Waltke–O'Connor]. Waltke, Bruce K.–O'Connor, Michael Patrick 2004. *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*. [1990]. Eisenbrauns, Winona Lake. (In: *BibleWorks10* CD-Rom. BibleWorks, LLC, 2015.)

FÜGGELÉKEK

1. A dolgozatban vizsgált lexémák előfordulásai a Héber Bibliában

A חֶמָּה/hēmāh -t tartalmazó szövegrészek néhány esete:

- Sárkányok mérge az ő boruk, áspiskígyóknak kegyetlen epéje. (Dt 32,33), (metafora);
- Mérgök olyan, mint a kígyónak mérge; mint a siket áspisé, a mely füleit bedugja. (Zsolt 58,5), (metafora);
- Nyelvöket élesítik, mint a kígyó; áspiskígyó mérge van ajkaik alatt. (Zsolt 140,3), (metafora);
- És látván Hámán, hogy Márdokeus térdet nem hajt és nem borúl le előtte, megtelék Hámán haraggal. (Esz 3,5);
- De a mint meglátá Hámán Márdokeust a király kapujában, és ez fel nem kelt és nem mozgult meg előtte, megtelék Hámán haraggal Márdokeus ellen. (Esz 5,9);
- Szűnj meg a haragtól, hagyd el heveskedésedet (Zsolt 37,8a);
- Az engedelmes felelet elfordítja a harag felgerjedését (Péld 15,1);
- A haragos férfiú szerez háborúságot (Péld 15,18);
- A nagy haragú ember büntetést szenvedjen (Péld 19,19);
- A titkon adott ajándék elfordítja a haragot; és a kebelben való ajándék a kemény búsulást. (Péld 21,14);
- A búsulásban kegyetlenség van, és a haragban áradás (Péld 27,4);
- A haragos háborgást szerez; és a dühösködőnek sok a vétke. (Péld 29,22);
- Nincsen haragom, de ha tövis és gaz jó элем, csatára megyek ellene (Ézs 27,4);
- Ezért ontá ki reá búsulásának haragját és a had erejét (Ézs 42,25);
- A cselekedetek szerint fog megfizetni: haraggal ellenségeinek (Ézs 59,18);
- ímé, az Úrnak szélvészje nagy haraggal kitör (Jer 23,19);
- ímé, az Úrnak szélvészje, haragja tör elő (Jer 30,23);
- mikor ítéletet tartok fölötted haraggal és búsulással és búsult feddésekkkel (Ez 5,15);
- véredet kiontatom búsulásomban és féltő szerelmemben. (Ez 16,38);
- Hogy haragomat felindítsam és bosszút álljak (Ez 24,8);
- És cselekszem rajtok nagy boszúállásokat fenyítő haragomban (Ez 25,17);

- *Buzgón szerető és bosszúálló Isten az Úr, bosszúálló az Úr, és telve haraggal* (Náh 1,2).

Az עֲוֹנוֹת/‘āwōnōt (többes számú) szóalak előfordulásai:

- *Ha a bűnöket számon tartod, Uram: Uram, kicsoda maradhat meg?! (Zsolt 130,3), (büntett);*
- *Az ő prófétáinak bűne, az ő papjainak vétke miatt van ez, a kik az igazaknak vérét ontották abban. (JSir 4:13 HUN), (büntett).*

Az נִפְּעַן szó előfordulásai közül csak néhány példát idézünk:

- *Akkor monda Kain az Úrnak: Nagyobb az én büntetésem, hogysem elhordozhatnám. (Gen 4,13), (büntetés);*
- *Él az Úr, hogy e dolog miatt büntetésed nem leszen. (1 Sám 28,10), (büntetés);*
- *Visszatértek az ő atyáiknak elébbi bűneire (Jer 11,10), (bűn);*
- *bocsásd meg hát ennek a népnek bűnét (Kecskeméthy Num 14,19), (büntett).*

A חֶרֶב/héreb használatának példái:

- *És fegyvered után élsz, és öcsédet szolgálod. (Gen 27,40), (metonímia);*
- *És monda Lábán Jákóbnak: Mit cselekedtél, hogy megloptad szívemet, és leányaimat fegyverrel nyert foglyokként vitted el? (Gen. 31:26), (metonímia);*
- *Majd visszafordula Józsué ugyanazon időben és bevév Hásort, királyát pedig fegyverrel megölé (Józs 11,10), (kard);*
- *Ehud szerze magának egy kétélű kardot (Bír 3,16), (kard);*
- *Ez időben monda az Úr Józsuénak: Csinálj magadnak kőkéseket, és másodszor is metéld körül az Izráel fiait (Józs. 5,2), (kés);*
- *Ha pedig kövekből csinálsz nékem oltárt, ne építsd azt faragott kőből: mert a mint faragó vasadat rávetetted, megfertőztetted azt. (RÚF Ez 26,9), (feszítővas).*

2. A tárgyalt lexémáknak az extrabiblikus közel-keleti irodalmi szövegekben fellelt néhány példája

Az alábbi idézetekről szükséges megjegyezni, egyfelől, hogy itt nem jelenik meg a vizsgált lexémák minden ANET-beli előfordulása. A szövegek mindenike dőltbetűs írásmódban jelenik meg, a kiemelések normál betűvel tűnnek fel ott, ahol a forrásműben is kiemelés történt.

„WRATH”

- *In his wrath he shatters them.* (Gilgames eposz régi babiloni változata iv.1.)¹¹⁵
- *(Though) a man should arouse wrath by his evil character,...* (Vita az öngyilkosságról 111.)¹¹⁶
- *His wrath is swift as lightning: do thou take heed unto thyself that he disp[lay i]t not against thine ut[tera]nces and thou perish [be]fore thy time. [The wr]ath of a king, if thou be commanded, is a burning fire.* (Ahikár szavai vii. 95kkben.)¹¹⁷
- *From my house has gone forth wrath: with whom can I strive and win?* (Ahikár szavai viii. 111kkben.)¹¹⁸
- *The conjurer through magic did not dispel the wrath against me.* (Dicsérem a bölcsesség urát 9.)¹¹⁹
- *The Asiatics will fall to his sword, and the Libyans will fall to his flame. The rebels belong to his wrath, and the treacherous of heart to the awe of him.* (Neferti próféciája 64?)¹²⁰
- *As for the house which used to be the place where was soothed the spirit of the black-headed people,*
 Instead of its feasts wrath (and) distress verily multiply. (Panaszének Ur pusztulása felett 116.)¹²¹
- *But the citizens of Babylon, Borsippa, Nippur, Ur, Uruk (and) Larsa, the administrators (and) the inhabitants of the urban centers of Babylonia acted evil, careless and even sinned against his great divine power, having not (yet) experienced the awfulness of the wrath of the Divine Crescent, the king of all gods; they disregarded his (text: their) rites and there was much irreligious and disloyal talk.* (Nabonidus és istene i.)¹²²
- *Utter words of grace upon him whom you ... d on the day of wrath,...* (A Jób-motívum sumér variációja 109.)¹²³
- *The exorcist with his ritual could not appease the divine wrath against me.* (Ludlul bēl nēmeqi II. tábla 9.)

„PUNISHMENT”

- *"If I release thee, how shall I answer Shamash on high?
Thy punishment would be turned against me,*

¹¹⁵ ANET 90.

¹¹⁶ ANET 406.

¹¹⁷ ANET 428.

¹¹⁸ ANET 429.

¹¹⁹ ANET 434.

¹²⁰ ANET 446.

¹²¹ ANET 457.

¹²² ANET 562.

¹²³ ANET 590.

Who should impose punishment upon thee!" (Etana újasszír változata C-3 52.)¹²⁴

- *May Sin, the lord of heaven, my divine creator,
whose chastening stands conspicuous among the gods,
deprive him of the crown (and) throne of sovereignty!
May he lay upon him heavy guilt as his great punishment,
which will not depart from his life,
and may he bring the days, months (and) years of his reign
to an end in woe and lamentation!* (Hammurabi törvénykönyve. Epilógus 41–51).¹²⁵

„SWORD”

- *Fire, burning fire, doth flash;
A whetted sword [are their e]yes. (Költemények Baálról és Anátról (I) III. AB B 35–36)¹²⁶*
- *When I proceeded south to Egypt, after I had put the sword (to) Naharin, great was the terror in the mouth of the Sand-Dwellers. (Tutmosisz harcai a Gebel Barkal-i sztélén 15k)¹²⁷*
- *The Great of Strength will send his mighty sword before ... destroying them and desolating their towns and casting fire ... (so that) the foreign countries will set others in their places. (Horemheb sírjának szövegei e.)¹²⁸*
- *The scepter, circle, and sword [shall be restored] to the king. (Babiloni újév-ünnepek templomi programja 449?)¹²⁹*
- *Be a craftsman in speech, (so that) thou mayest be strong, (for) the tongue is a sword to [a man], and speech is more valorous than any fighting. (Tanítások Merikare számára 31?)¹³⁰*
- *The Asiatics will fall to his sword, and the Libyans will fall to his flame. (Neferti próféciája 64?)¹³¹*
- *"The sword of Irra will overrun the land for three years," (Babiloni ékirásos táblaszövegek/ CT xxxix, 33:46; CT xl 46:44.)¹³²*
- *If you abandon Esarhaddon, king of Assyria, or the crown prince designate Ashurbanipal, and disperse right and left, may swords consume the one who goes to*

¹²⁴ ANET 117.

¹²⁵ ANET 179.

¹²⁶ ANET 130.

¹²⁷ ANET 240.

¹²⁸ ANET 251.

¹²⁹ ANET 334.

¹³⁰ ANET 415.

¹³¹ ANET 446.

¹³² ANET 514/73. jegyz.

*the right, may swords consume the one too who goes to the left. (Észarhaddón vazallus-szerződése 96.)*¹³³

– I burned incense to Amon at the inner sanctuary and at the place where it is said: "Receive good things," just as he gives the sword to the Son of Amon... (A karnaki sztélé szövege Kamosisznak a hikszoszokkal való háborújáról 33k?)¹³⁴

„WEAPON”

– *Let us not submit to the house of Kish, let us smite it with weapons. (...)
Let the weapons of battle return to your side,
Let them produce fear (and) terror. (Gilgames és Agga 8. 44)*¹³⁵

– *Then the lord raised up the flood-storm, his mighty weapon. (Enūma eliš/ A teremtés története v. tábla 49)*¹³⁶

– *Their weapons are scattered upon the sea. (III. Ramszesz harca a tengeri népek ellen d.)*¹³⁷

– *En-men-barage-si, he who carried away as spoil the "weapon" of Elam, became king and ruled 900 years (Sumér királylista.)*¹³⁸

– *"My mouth is not a weapon; in the second place . . ." (said the tamarisk). "Its mouth is not a weapon," [the king] answered; he planted at its side the date palm (saying), –
– "If (you stand) at the city gate, calm the strife; if in the wilderness, calm the heat." (A datolyapálma és a tamariszkusz vitája 35.)*¹³⁹

– *Who kept standing near the weapons, by the weapons was killed; the people groan. (Panaszének Ur pusztulása felett 225.)*¹⁴⁰

– *Enlil made Famine, who brings nothing but harm, dwell in the city,*

– *That which brings destruction to cities, that which brings destruction to houses, he made dwell in the city,*

– *That before which no one can stand firm, the weapon, he made dwell in the city,*

– *The dizziness caused by the unsated heart he made dwell in the city. (Panaszének Sumér és Ur pusztulása felett 297–299)*¹⁴¹

¹³³ ANET 540.

¹³⁴ ANET 555.

¹³⁵ ANET 45. 46.

¹³⁶ ANET 66.

¹³⁷ ANET 263.

¹³⁸ ANET 265.

¹³⁹ ANET 411.

¹⁴⁰ ANET 459.

¹⁴¹ ANET 616.